
DIVES IN MISERICORDIA

**Encyklika Jana Pavla II.
O BOŽÍM MILOSRDENSTVÍ
z 30. listopadu 1980**

ZVON · ČESKÉ KATOLICKÉ NAKLADATELSTVÍ
PRAHA 1996

Církevní schválení České biskupské konference
č.j. 590/96 ze dne 18. září 1996

Po převodu do elektronické podoby neprošlo korekturou ani schválením.
Připomínky a opravy zasílejte na e-mail: petr.kebrle@email.cz
Tento a další dokumenty naleznete na Internetu: www.kebrle.cz/katdocs.htm

© Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r. o., Praha, 1996
ISBN 80-7113-186-5

*Ctihodní bratři, milovaní synové a dcery,
pozdrav a apoštolské požehnání!*

I. KAPITOLA

Kdo viděl mne, viděl Otce (srov. Jan 14,9)

Zjevení milosrdenství

1. Nekonečně milosrdný Bůh¹ je ten, koho nám Ježíš Kristus zjevil jako Otce. Zjevil nám ho a ukázal ve své osobě jakožto v Synu.² Zde je třeba připomenout ten okamžik, kdy jeden z dvanácti apoštolů, Filip, Krista osloví: "Pane, ukaž nám Otce - a to nám stačí", a Kristus mu odpovídá: "Tak dlouho jsem s vámi, a neznáš mě? Kdo viděl mne, viděl Otce."³ Tato slova byla pronesena při Ježíšově poslední řeči, v níž se na konci velikonoční večeře loučil se svými učedníky. Potom následovaly události oněch svatých dní, kdy se mělo jednou provždy potvrdit, že "nekonečně milosrdný Bůh nás miloval svou velikou láskou, a když jsme byli mrtví pro své hříchy, přivedl nás k životu zároveň s Kristem"⁴.

Ve shodě s učením 2. vatikánského koncilu a se zřetelem na zvláštní potřeby naší doby věnoval jsem encykliku *Redemptor hominis* pravdě o člověku, která je nám ve své plnosti i hloubce odkrývána v Kristu. Nyní pak, v tak nejistých a těžkých dobách, nás vede jiná a nemenší nezbytnost k tomu, abychom opět v Kristu objevovali tvář Otce, který je vskutku "Otec milosrdenství a Bůh veškeré útechy"⁵. V konstituci *Gaudium et spes* čteme: "Kristus, nový Adam,... plně odhaluje člověka jemu samému a dává mu poznat vznešenost jeho povolání"; to dělá právě "zjevováním tajemství Otce a jeho lásky"⁶. Tato slova koncilu svědčí velmi zřetelně o tom, že ukázat člověka v plnosti jeho přirozené důstojnosti není možné jinak než ve vztahu k Bohu, a to nejenom teoreticky, ale v celé hloubce životní reality. Člověk totiž a jeho hlubší povolání k nejvyšším cílům se odhaluje v Kristu zjevením tajemství Otce a jeho lásky.

Proto je nyní vhodné uvažovat o tomto tajemství. Nabádají k tomu totiž četné zkušenosti církve i lidí naší doby. Rovněž volání tolika lidských srdcí, jejich bolesti a naděje, úzkosti a očekávání se toho dožadují. Jestliže je navíc pravda to, co jsem řekl v encyklice *Redemptor hominis*, že totiž jeden každý člověk je v jistém smyslu cestou církve, pak současně evangelium i celá tradice stále připomínají, že musíme jít *touto cestou* s každým jednotlivcem, tak *jak to naznačil Kristus*, když v sobě zjevil Otce a jeho lásku.⁷ V Ježíši Kristu totiž každá cesta k člověku, která byla jednou církví svěřena uprostřed proměn a střídání věků, je zároveň cestou vstříc Otcí a jeho lásce. Tuto skutečnost potvrdil i pro naši dobu 2. vatikánský koncil.

Avšak čím více se práce církve obrací k člověku, neboli čím více je "antropocentrická", tím více se musí upevňovat a zdokonalovat ve svém teocentrismu, totiž v zaměření skrze Ježíše Krista k Otcí. Ačkoliv zde byly, v minulosti i v době zcela nedávné, různé proudy a směry lidského myšlení, které se přikláněly k tomu, aby oddělovaly či dokonce stavěly proti sobě teocentrismus a antropocentrismus, přesto se církev, která následuje Krista, snaží spojit obojí v lidské historii hlubokým

¹ Srov. Ef 2,4

² Srov. Jan 1,18; Žid 1,1n

³ Jan 14,8n

⁴ Ef 2,4n

⁵ 2 Kor 1,3

⁶ GS 22

⁷ Srov. tamtéž

vnitřním poutem. To je také jeden z nejzákladnějších prvků, nebo snad přímo ten nejdůležitější prvek *učení posledního koncilu*. Jestliže si tedy v současném životě církve klademe za základní úkol uskutečňovat učení tohoto velikého koncilu, musíme se s vírou, otevřenou myslí a odhodlaným srdcem zaměřit na tuto základní myšlenku. V již zmíněné encyklice jsem se snažil vyložit, že prohloubení a mnohostranné obohacení vědomí církve, což je také výsledek koncilu, musí více otevírat náš rozum i srdce samotnému Kristu. Dnes tedy chci zdůraznit, že nikdo se nemůže otevřít Kristu, který jako vykupitel světa plně odhaluje člověka samotnému člověku, jinak než zralejším, dokonalejším a hlubším pohledem na Otce a jeho lásku.

Vtělení milosrdenství

2. Bůh, který "přebývá v nepřístupném světle"⁸, promlouvá zároveň k člověku jazykem celého vesmíru: "Co je totiž u něho neviditelné - jeho věčná moc a jeho božské bytí - to je možné už od počátku světa poznat světlem rozumu z toho, co stvořil."⁹ Toto nepřímé a nedokonalé poznání, které je dílem rozumu hledajícího Boha skrze stvoření a viditelný svět, není ještě "viděním Otce". Vždyť "Boha nikdo nikdy neviděl", říká svatý Jan, aby tím více podtrhl skutečnost, že "jednorozný Bůh, který spočívá v náruči Otcově, ten (o něm) podal zprávu"¹⁰. Tato "zpráva" ukazuje Boha v nevyzpytatelném tajemství jeho života—jediného a trojího, jenž přebývá v nepřístupném světle.¹¹ V této Kristově "zprávě" poznáváme Boha především v jeho lásce vůči člověku: tedy podle jeho "filantropie"¹². Zde se právě jeho "neviditelné vlastnosti" stávají zvláštním způsobem "viditelnými", a to nesrovnatelně více než ve všech jeho ostatních dílech, "která učinil". Neboť se *projevují v Kristu a skrze Krista*, to jest skrze jeho činy a slova a konečně i skrze jeho smrt na kříži a zmrtvýchvstání.

Tak se také v Kristu a skrze Krista jedinečným způsobem projevuje Bůh ve svém milosrdenství. Zde plně vystupuje ona vlastnost Božství, kterou již Starý zákon (s použitím různých slov a pojmů) definoval jako "milosrdenství". Této starozákonní tradici Božího milosrdenství dává Kristus konkrétní význam. Nejen že o něm mluví a vysvětluje ho v příkladech a podobenstvích, ale především ho sám v sobě ztělesňuje a svou vlastní osobností vyjadřuje. Totiž *on sám je jistým způsobem milosrdenství*. Každému tedy, kdo ho v něm vidí a nalézá, se Bůh zvláštním způsobem "viditelně" ukazuje jako Otec "nekonečně milosrdný"¹³.

Zdá se, že současné myšlení se snad ještě více než v dřívější době staví proti milosrdnému Bohu a pokouší se i pouhý pojem "milosrdenství" odstranit ze života i ze srdce člověka. Samo slovo a výraz - milosrdenství - jako by přivádělo do úzkých člověka, který se ještě více než jindy v historii cítí být pánem a díky nesmírnému a dosud nepoznanému rozvoji vědy a techniky si podmanil zemi.¹⁴ Takové podmanění země, chápané pouze jednostranně a povrchně, neponechává žádné místo pro milosrdenství. Z toho důvodu se můžeme s užitkem odvolat na obraz "situace člověka v dnešním světě", jak je popisována na začátku konstituce *Gaudium et spes*. Mimo jiné zde čteme: "V tomto stavu se dnešní svět jeví být zároveň mocný i slabý, schopný nejlepšího i nejhoršího, neboť se mu otevírá cesta buď ke svobodě nebo k otroctví, k pokroku nebo k úpadku, k bratrství nebo k

⁸ 1 Tim 6,16

⁹ Řím 1,20

¹⁰ Jan 1,18

¹¹ 1 Tim 6,16

¹² Tit 3,4

¹³ Srov. Ef 2,4

¹⁴ Srov. Gn 1,28

nenávisti. Mimoto si člověk uvědomuje, že je na něm, aby správně usměrňoval síly, které sám vyvolal a které ho mohou buď rozdrtit, anebo mu sloužit."¹⁵

Stav současného světa ukazuje nejen takové změny, které dávají naději na *lepší budoucnost člověka na zemi*, ale zároveň i četná *ohrožení*, která daleko převyšují všechna dosud známá nebezpečí. Církev nepřestává na tato ohrožení poukazovat při všech možných příležitostech (například v prohlášeních učiněných v OSN, v UNESCO, FAO a jinde). Současně se nad nimi musí hluboce zamýšlet ve světle pravdy, kterou přijala od Boha.

V Kristu zjevená pravda o Bohu, "Otcí milosrdenství"¹⁶, nám dovoluje vidět, že je velmi blízký člověku, zvláště tehdy, když člověk trpí a když je ohrožen v samé podstatě svého bytí a důstojnosti. Proto se také v současné situaci církve a světa mnoho lidí a mnoho společenství, vedených živým citem víry, přirozeně a sami od sebe uchylují k Božimu milosrdenství. Nepochybně je k tomu pobízí sám Kristus, který svým Duchem působí v nitru lidských srdcí. Neboť tajemství, které zjevil, tajemství Boha, "Otce milosrdenství", se stává zvláštní výzvou, která je adresována církvi v dnešní situaci, kdy je člověk vážně ohrožen.

V této encyklice chceme přijmout tuto výzvu. Chceme čerpat z věčného a zároveň svou hloubkou a prostotou nesrovnatelného jazyka Zjevení a víry, abychom jím znovu před Bohem i lidmi vyjádřili velké starosti naší doby. Neboť Zjevení a víra nás nejen vybízají, abychom uvažovali o tajemství Boha, "Otce milosrdenství", abstraktně, ale abychom se ve jménu Krista a ve spojení s ním k tomuto milosrdenství utíkali. Cožpak Kristus neřekl, že náš Otec, "který vidí i to, co je skryté"¹⁷, od nás stále čeká, že se k němu budeme ve všech potřebách obracet a stále více poznávat jeho tajemství: totiž tajemství Otce a jeho lásky?¹⁸

Proto si přeji, aby následující úvahy všem přiblížily ono tajemství a zároveň se staly naléhavou výzvou církve k milosrdenství, které tak velice potřebuje dnešní člověk i svět. Zajisté ho potřebují, i když to často nevědí.

¹⁵ GS 9

¹⁶ 2 Kor 1,3

¹⁷ Mt 6,4.18.

¹⁸ Srov. Ef 3,18; také Lk 11,5-13

II. KAPITOLA

Mesiášské poselství

Když Kristus začal působit a učit

3. Před svými krajany, obyvateli Nazareta, se Kristus odvolal na slova proroka Izaiáše: "Duch Pána je nade mnou, proto mě pomazal, poslal mě, abych přinesl chudým radostnou zvěst, abych vyhlásil zajatým propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu, abych vyhlásil milostivé léto Páně."¹⁹ Podle Lukáše jsou tyto věty *Ježíšovým prvním mesiášským prohlášením*. Potom následují další skutky a výroky, známé z evangelia. Těmito činy a slovy zpřítomňuje Kristus Otce mezi lidmi. Všimněme si, že jsou to především lidé chudí, kteří postrádají životní prostředky, dále ti, kdo byli zbaveni svobody, lidé slepí, neschopní vidět krásu stvoření, ti, kdo mají ztrápené srdce, kdo trpí sociální nespravedlností a konečně hříšníci. Především pro tyto lidi je Mesiáš snadno srozumitelným znamením Boha, který je láska; je znamením Otce. V tomto viditelném znamení mohou lidé naší doby - stejně jako v dobách tehdejších - poznávat Otce.

Také je třeba si všimnout, že učedníkům, kteří byli posláni od Jana Křtitele k Ježíšovi, aby se ho zeptali: "Ty jsi ten, který má přijít, anebo máme čekat jiného?"²⁰, odpověděl s odvoláním na totéž svědectví, s nímž začal v Nazaretě svou učitelskou činnost: "Jděte a oznamte Janovi, co jste viděli a slyšeli: slepí vidí, chromí chodí, malomocní jsou očišťováni, hluší slyší, mrtví vstávají, chudým se hlásá radostná zvěst." A dodal: "A blahoslavený, kdo se nade mnou nepohorší!"²¹

Především tedy svým životem a svými skutky Ježíš ukázal, jakým způsobem *je přítomna láska ve světě, v němž žijeme*: totiž láska činorodá, která člověka podněcuje a zahrnuje v sobě vše, co tvoří jeho lidství. Taková láska se zvláště projevuje všude tam, kde je utrpení, nespravedlnost, nouze - v celém onom historickém "postavení člověka", které rozmanitě vyjadřuje lidská omezení a jeho slabost jak tělesnou, tak morální. Právě tento způsob a oblast, v níž se projevuje láska, se v jazyce bible nazývá "milosrdenství".

Kristus tedy zjevuje Boha, který je Otec, který je "láska": jak to vyjádřil svatý Jan ve svém prvním listě.²² Ukazuje Boha jako "nekonečně milosrdného", jak čteme u svatého Pavla²³. Tato pravda je více než nějaký důkaz nauky, je to skutečnost, kterou zpřítomňuje Kristus. *Zpřítomňování Otce jakožto lásky a milosrdenství* tvoří ve vědomí samotného Krista základní potvrzení jeho mesiášského úkolu a poslání. To vyplývá jednak ze slov, která na počátku pronesl v nazaretské synagoze, jednak z jeho pozdějších výroků před vlastními učedníky i před žáky Jana Křtitele.

V souladu s tímto způsobem zpřítomňování Boha, který je Otec, láska a milosrdenství, ustanovil Ježíš jedním z *hlavních pilířů svého učení* milosrdenství. Jako obvykle i zde učí především "v podobenstvích", která lépe vyjadřují podstatu věcí. Stačí připomenout podobenství o marnotratném synu²⁴, o milosrdném Samaritánovi²⁵, nebo - jako protiklad - podobenství o nemilosrdném služeb-

¹⁹ Lk 4,18n

²⁰ Lk 7,19

²¹ Lk 7,22n

²² 1 Jan 4,8.16.

²³ Srov. Ef 2,4

²⁴ Lk 15,11-32

²⁵ Lk 10,30-37

níkovi²⁶. V Kristově učení je velmi mnoho míst, která vždy novým a novým způsobem ukazují lásku a milosrdenství. Stačí mít před očima dobrého pastýře, který hledá ztracenou ovci²⁷, nebo ženu, která vymete celý dům, jen aby našla ztracenou drachmu²⁸. Je to zvláště evangelista Lukáš, který zdůrazňuje tyto principy Kristova učení, a proto si jeho evangelium vysloužilo název "evangelium milosrdenství".

Když zde uvažujeme o Kristově hlásání, vynořuje se velmi důležitá otázka významu slov a obsahu pojmů, zvláště *chápání pojmu "milosrdenství" (ve vztahu k pojmu "láska")*. Správné chápání těchto významů je totiž klíčem k pochopení vlastní skutečnosti milosrdenství, což je pro nás nejdůležitější. Avšak dříve než budeme o této věci dále uvažovat a zjišťovat samotný význam slov a obsah pojmu "milosrdenství", musíme si uvědomit, že Kristus, když zjevoval Boží lásku a milosrdenství, zároveň *od lidí vyžadoval*, aby se ve svém životě nechali vést láskou a milosrdenstvím. Tento požadavek se týká přímo podstaty mesiášské zvěsti a tvoří zároveň jádro evangelijního "*étosu*" (mravního zákona). Učitel to vyjadřuje v přikázání, o kterém říká, že je "největší"²⁹, a také v blahoslavenství, když v horské řeči říká: "Blahoslavení milosrdní, neboť oni dojdou milosrdenství."³⁰

Tímto způsobem si mesiášská zvěst o milosrdenství zachovává zvláštní božský i lidský rozměr. Kristus se stává - jakožto naplnění mesiášských proroctví - vtělením lásky, která se zvláště silně projevuje vůči trpícím, nešťastným a hříšným, zpřítomňuje Otce, a tak také plněji zjevuje Otce, který je "nekonečně milosrdný" Bůh. Současně tím, že se stal pro lidi vzorem milosrdné lásky k druhým, Kristus spíše skutky než slovy vyzývá k milosrdenství, které je jednou z nejdůležitějších součástí evangelijní morálky (étosu). V tomto případě nejde jen o přikázání nebo nějaký požadavek mravní povahy, ale o splnění velmi důležité podmínky k tomu, aby se Bůh mohl projevit ve svém milosrdenství vůči lidem: "Milosrdní ... dojdou milosrdenství."

²⁶ Mt 18,23-35

²⁷ Mt 18,12n; Lk 15,3-7

²⁸ Lk 15,8n

²⁹ Mt 22,38

³⁰ Mt 5,7

III. KAPITOLA

Starý zákon

4. Ve Starém zákoně má pojem "milosrdenství" svůj dlouhý a bohatý vývoj. Musíme se k němu vrátit, aby se tím plněji objasnilo milosrdenství, které zjevil Kristus. Projevoval je svými skutky i učením a hovořil při tom s lidmi, kteří nejen znali pojem "milosrdenství", ale jakožto *Boží lid Staré smlouvy* čerpali ze svých staletých dějin *zvláštní zkušenost Božího milosrdenství*. Tento zážitek byl hluboce vepsán jak v duši celého společenství, tak v nitru každého jednotlivce.

Izrael byl totiž lidem Boží smlouvy, ale tuto smlouvu často porušoval. Vždy, když si tuto svou nevěrnost uvědomoval - a v průběhu dlouhé historie Izraele nechyběli proroci a jiní, kteří toto vědomí oživovali -, dovolával se milosrdenství. O tom nám Starý zákon poskytuje četná svědectví. Připomeňme si nejvýznamnější události a texty: začátek doby soudců³¹, Šalomounovu modlitbu při posvěcení chrámu³², část Micheášova proroctví³³, útěchy a přísliby proroka Izaiáše³⁴, modlitbu Židů ve vyhnanství³⁵ a obnovu smlouvy po návratu z vyhnanství³⁶.

Má jistě velký význam, že ve své řeči proroci spojují milosrdenství, ke kterému se často odvolávají pro hříchy lidu, s výmluvným obrazem Boží lásky. Bůh miluje Izraele jedinečnou láskou, podobnou lásce snoubenecké³⁷, a proto mu odpouští viny, dokonce i nevěrnost a zradu. Jestliže uvidí pokání, opravdovou změnu smýšlení, vezme svůj lid znovu na milost.³⁸ V učení proroků označuje *milosrdenství zvláštní sílu lásky, která je větší než hřích a nevěrnost* vyvoleného národa.

V této široké společenské souvislosti se jeví milosrdenství jako odpovídající protějšek vnitřní zkušenosti jednotlivců, kteří jsou buď ve stavu hříchu, nebo snášejí nějaké utrpení nebo neštěstí. *Jak zlo tělesné, tak i zlo morální, to znamená hřích*, způsobuje, že se synové a dcery Izraele utíkají k Bohu a dovolávají se jeho milosrdenství. Tak se k němu uchyluje David s vědomím své těžké viny.³⁹ Podobně se k němu obrací i Job, když se vzpírá svému strašlivému osudu.⁴⁰ Také Ester se k němu utíká, když jejím lidu hrozí smrtelné nebezpečí.⁴¹ V knihách Starého zákona nalézáme ještě mnoho jiných takových příkladů.⁴²

Toto vědomí celé společnosti i jednotlivců, které je potvrzováno během staletí v celém Starém zákoně, vyplývá z dávné zkušenosti vyvoleného národa, kterou učinil v době egyptského vyhnanství: Pán shlédl na bídu svého lidu, uvrženého do otroctví, slyšel jeho volání, viděl jeho trápení a rozhodl se, že ho vysvobodí.⁴³ V tomto skutku osvobození, který Pán učinil, dovedl prorok rozeznat

³¹ Srov. Sd 3,7n

³² Srov. 1 Král 8,22-53

³³ Srov. Mich 7,18n

³⁴ Srov. Iz 1,18; 51,4-16

³⁵ Srov. Bar 2,11 - 3,8

³⁶ Srov. Neh 9

³⁷ Srov. např. Oz 2,21-25 a 15; Iz 54,6n

³⁸ Srov. Jer 31,20; Ez 39,25-29

³⁹ Srov. 2 Sam 11; 12; 24,10

⁴⁰ Srov. Job různě

⁴¹ Est 4,17^kn

⁴² Srov. např. Neh 9,30n; Tob 3,2n.11n; 8,16n; 1 Mak 4,24

⁴³ Srov. Ex 3,7n

jeho lásku i soucit.⁴⁴ A právě zde jsou kořeny jistoty všeho lidu i každého jednotlivce: v Božím milosrdenství, jehož se lze dovolávat v jakýchkoliv protivenstvích.

S tím se pojí fakt, že bídou člověka je také jeho hřích. Starozákonní lid poznal tuto bídu již v době odchodu z Egypta, kdy si postavil sochu zlatého telete. Nad tímto zločinným porušením smlouvy zvítězil sám Pán, když k Mojžíšovi slavnostně promluvil: "Hospodin, Hospodin! Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý, nejvyšš milosrdný a věrný."⁴⁵ V tomto zásadním zjevení nacházel celý vyvolený národ i všichni jeho členové po jakémkoli provinění sílu a důvod, proč se utíkat k Bohu - aby mu totiž připomněl, co on sám o sobě zjevil, a aby ho prosil o milost.⁴⁶

Svémi činy i slovy tak Bůh ukázal své milosrdenství již na samém počátku existence toho lidu, který si vyvolil a který se v průběhu vlastních dějin neustále svěřoval milosrdnému Bohu - jak v neštěstí, tak při vědomí svého vlastního provinění. V milosrdenství Pána vůči jeho lidu se projevují všechny rozmanité a jemné odstíny jeho lásky: je jeho Otcem⁴⁷, protože Izrael je jeho prvorozený syn⁴⁸; je také snoubencem té, jejíž nové jméno zvěstuje prorok: *ruhama* - to jest "milovaná", protože jí bude prokázáno milosrdenství.⁴⁹

Dokonce když se Pán, rozhněvaný pro nevěrnost svého lidu, rozhodne ho zavrhnout, tehdy ho soucit a jeho velkodušná láska přinutí, aby potlačil hněv.⁵⁰ Je tedy snadno pochopitelné, proč žalmisté, když chtějí vyzpívat nejvyšší chvály Pánu, opěvují Boha lásky a soucitu, milosrdenství a věrnosti.⁵¹

Z toho všeho plyne, že milosrdenství nejen patří k samotnému pojmu Boha, ale naplňuje i celý život lidu Izraele i jeho jednotlivých synů a dcer: je podstatou jejich nejniternějšího společenství s Pánem, obsahem rozhovoru, který s ním vedou. V tomto smyslu se vyskytuje milosrdenství především ve všech knihách Starého zákona, v celé rozmanitosti svých významů. Je asi těžké hledat v těchto knihách čistě teoretickou odpověď na otázku, co je milosrdenství ve své podstatě. Ale i samotná slova tam užívaná nás mohou o této věci poučit.⁵²

⁴⁴ Srov. Iz 63,9

⁴⁵ Ex 34,6

⁴⁶ Srov. Nm 14,18; 2 Kron 30,9; Neh 9,17; Ž 86(85),15; Mdr 15,1; Sir 2,11; JI 2,13

⁴⁷ Srov. Iz 63,16

⁴⁸ Srov. Ex 4,22

⁴⁹ Srov. Oz 2,3

⁵⁰ Srov. Oz 11,7n; Jer 31,20; Iz 54,7n.

⁵¹ Srov. Ž 103(102) a 145(144)

⁵² Pro definici milosrdenství používají texty Starého zákona především dva výrazy, z nichž každý má co do obsahu jiné zabarvení. Především je užíváno slovo *hesed*, které vyjadřuje vnitřní cit "dobrotivosti". Když mezi dvěma lidmi vznikne tato "dobrotivost", jsou k sobě nejen navzájem plni dobré vůle, ale současně jsou si vzájemně věrni na základě vnitřního závazku a také na základě věrnosti k sobě samým. Značí-li *hesed* také "milost" nebo "lásku", vychází přitom z této věrnosti. Na tom nic nemění skutečnost, že ten závazek, o který se jedná, je povahy nejen morální, ale i právní. Kdykoliv Starý zákon vztahuje slovo *hesed* na Boha, má vždy na zřeteli smlouvu, kterou Bůh uzavřel s Izraelem. Tato smlouva byla ze strany Boha pro Izrael darem a milostí. Ale současně se uzavřením této smlouvy Bůh zavazoval k jejímu splnění a tím nabývalo slovo *hesed* právního obsahu. Právní závazek ze strany Boha přestával, když Izrael porušil smlouvu a nedodržel již její podmínky. Ale právě tehdy, když *hesed* již neměl právní platnost, odkrýval svůj hlubší smysl: ukázal se totiž takový, jaký byl na počátku, jako darující láska, která je silnější než zrada, jako milost mocnější než hřích.

Věrnost vůči "nevěrné dceři mého lidu" (srov. Pláč 4,3.6) je nakonec věrností Boha vůči sobě samému. To se jasně projevuje zvláště v častém užívání sousloví *hesed we'emet* (milost a věrnost), které lze chápat jako *hendiadys* (srov. např. Ex 34,6; 2 Sam 2,6; 15,20; Ž 25(24),10; 40(39),11n; 85(84),11; 138(137),2; Mich 7,20). "Nečiním to kvůli vám, izraelský dome, nýbrž kvůli svému svatému jménu" (Ez 36,22). Proto také Izrael, i když se provinil porušením smlouvy a neodvažuje se tedy dožadovat onoho *hesed* od Boha na základě právního nároku, přece však může a musí vytrvat v

Boží milosrdenství vyjadřuje Starý zákon mnoha výrazy různého obsahu, které však jakoby *ze všech stran směřují k jednomu základnímu významu*, aby tak vyjádřily transcendentní bohatství milosrdenství a zároveň ho mnohotvárně přibližovaly člověku. Starý zákon povzbuzuje lidi v neštěstí, zvláště ty, kteří jsou obtíženi hříchem, i celý Izrael, který měl smlouvu s Bohem, *aby se odvolával na Boží milosrdenství*, dovoluje mu, aby mu naprosto důvěřoval, připomíná mu je v dobách úpadku a zoufalství. Potom zase za milosrdenství *děkuje a oslavuje Boha*, kdykoliv se projeví a naplnilo v životě národa nebo některého jednotlivce.

Tímto způsobem je milosrdenství jakoby stavěno do protikladu k Boží spravedlnosti a velmi často se ukazuje nejen jako silnější, ale i hlubší než ona. Již Starý zákon učí, že spravedlnost je sice opravdovou ctností u člověka a u Boha znamená jeho transcendentní dokonalost, ale láska je přesto "dokonalejší", to znamená větší v tom smyslu, že je prvotní a základní. Láska umírňuje spravedlnost a spravedlnost jí v konečném důsledku slouží. Prvenství a přednost lásky před spravedlností (což je charakteristické pro celé Zjevení) *se projevuje právě skrze milosrdenství*. Žalmistům a prorokům se to jevílo tak zřetelně, že sám výraz *spravedlnost* u nich znamená spásu uskutečněnou Bohem a jeho milosrdenstvím.⁵³ *Milosrdenství se tedy liší od spravedlnosti, ale neodporuje jí*, jestliže v dějinách člověka - jak to dělá už Starý zákon - předpokládáme přítomnost Boha, který se jako Stvořitel spojuje jedinečnou láskou se svým stvořením. Ze své povahy pak láska vylučuje nenávisť

nadějí a důvěřovat, že ho dosáhne, protože Bůh smlouvy se ve skutečnosti odpovídá ze své lásky. Výsledkem tohoto druhu lásky je odpuštění, návrat k milosti a obnovení vnitřní smlouvy.

Druhé slovo, které v řeči Starého zákona slouží k označení milosrdenství, je *rahamim*. Jistým způsobem se liší od významu slova *hesed*. Zatímco *hesed* zdůrazňuje rysy věrnosti vůči sobě samému a závazek zodpovědnosti za svou vlastní lásku (což jsou v jistém smyslu vlastnosti jakoby mužské), pak *rahamim* už svou etymologií ukazuje na lásku mateřskou (*reham* znamená matčino lůno). Z tohoto nejhlubšího a počátečního pouta, ze spojení, které váže matku s dítětem, vzniká zvláštní druh vztahu k tomuto dítěti, zcela jedinečná láska. Může být označena jako láska dávaná zcela zdarma a bez jakékoliv zásluhy, jakási vnitřní nezbytnost, požadavek srdce. Je to jakoby "ženská" obměna oné mužské věrnosti vůči sobě samému, označované slovem *hesed*. Na tomto psychologickém základě plodí *rahamim* celou škálu citů, mezi nimi i dobrotivost, jemnost, trpělivost a shovívavost, schopnost vcítění neboli vůle k odpuštění.

Takové rysy připisuje Starý zákon Bohu, kdykoliv o něm používá výraz *rahamim*. U Izaiáše čteme: "Cožpak může zapomenout žena na své pacholátko, neslitovat se nad synem vlastního života? I kdyby některé zapomněly, já na tebe nezapomenu" (Iz 49,15). Tato láska, věrná a nezničitelná díky tajemné síle mateřství, se vyjadřuje v textech Starého zákona různým způsobem: někde jako vysvobození z nebezpečí, zvláště od nepřátel, jinde jako odpuštění hříchů - jednotlivcům i celému Izraeli, nebo ochota splnit slib a eschatologickou naději i přes všechnu lidskou nevěrnost, jak čteme u Ozeáše: "Jejich odvrácení uzdravím, rád si je zamiluji" (Oz 14,5).

V jazyce Starého zákona nacházíme i jiné výrazy, které různým způsobem souvisejí se stejným základním významem. Ale tyto dva zaslouží zvláštní pozornost. V nich se jasně projevuje jejich prvotní antropomorfní rys: při rozjímání o Božím milosrdenství autoři používají takové výrazy, které odpovídají vědomí a zkušenostem člověka jejich doby. Řecký slovník Septuaginty vykazuje menší bohatství než hebrejský: nevyjadřuje tedy všechny jemné významové rozdíly, vlastní prvotnímu textu. V každém případě však Nový zákon vychází z oné hojnosti a hloubky, kterou se vyznačoval Starý zákon.

Tak jsme tedy ze Starého zákona zdědili v jakési zvláštní syntéze nejen bohatství výrazů, které tyto knihy užívaly pro označení Božího milosrdenství, ale současně i zvláštní a zřetelně antropomorfní "psychologii" Boha: obraz jeho starostlivé lásky, která se při setkání se zlem, a zvláště se hříchem člověka i národa, projevuje jako milosrdenství. Tento obraz milosrdenství sestává nejen ze všeobecnějšího výrazu *hanan*, ale i z obsahu slov *hesed* a *rahamim*. *Hanan* je tu pojem širší: označuje totiž potvrzení milosti, které vyjadřuje jakousi stálou schopnost velkodušnosti, shovívavosti a laskavosti.

Kromě těchto základních významových prvků pozůstává obraz milosrdenství ve Starém zákoně ještě i z toho, o čem mluví slovo *hamal*. To doslova znamená "ušetřit (poraženého nepřítele)", ale i "projevit milosrdenství a slitování" a v důsledku toho i odpuštění a prominutí viny. Podobně i slovo *hus* označuje milosrdenství a slitování, ale spíše ve smyslu citovém. Tyto výrazy se pro vyjádření milosrdenství vyskytují v biblických textech méně často. Pozornost je třeba věnovat již připomenutému slovu *emet*, které především označuje "pevnou jistotu, bezpečí" (v řecké verzi Septuaginty "pravdu"), a také "věrnost", a tak se zdá, že je spojeno s významem, který je vlastní slovu *hesed*.

⁵³ Ž 40(39),11; 98(97),2n; Iz 45,21; 51,5.8; 56,1

a přání něčeho špatného vůči tomu, čemu jednou sama sebe darovala: "*Neoškliviš si nic z toho, co jsi učinil.*"⁵⁴ Tato slova odkrývají nejhlubší základ vztahu mezi Boží spravedlností a milosrdenstvím vzhledem k člověku a ke světu. Kromě toho zdůrazňují, že životodárné kořeny a nejhlubší důvody tohoto vztahu musíme hledat hluboko u počátku, v *samotném tajemství stvoření*. Předpovídají také již v souvislostech Starého zákona plné zjevení Boha, který "je láska"⁵⁵.

S tajemstvím stvoření souvisí *tajemství vyvolení*, které zvláštním způsobem utvářelo historii lidu, jehož duchovním otcem se stal svou hlubokou vírou Abrahám. A prostřednictvím tohoto lidu, který kráčí dějinami Starého a pak i Nového zákona, se tajemství vyvolení týká každého člověka, celé velké lidské rodiny. "Miloval jsem tě odvěkou láskou, proto jsem ti tak trpělivě prokazoval milosrdenství."⁵⁶ "I kdyby ustoupily hory a pohnuly se pahorky, moje milosrdenství od tebe neustoupí a smlouva mého pokoje se nepohne."⁵⁷ Tato pravda, řečená kdysi Izraeli, v sobě nese perspektivu celých dějin člověka, která *je zároveň časná i eschatologická*.⁵⁸ Kristus zjevuje Otce v téže perspektivě duším připraveným dlouhotrvajícím působením Starého zákona. U cíle tohoto zjevení pak říká v předvečer své smrti apoštolu Filipovi: "Tak dlouho jsem s vámi, a ty mne neznáš? Kdo viděl mne, viděl Otce."⁵⁹

⁵⁴ Mdr 11,24

⁵⁵ 1 Jan 4,8.16

⁵⁶ Jer 31,3

⁵⁷ Iz 54,10

⁵⁸ Jon 4,2.11; Ž 145(144),9; Sir 18,8-14; Mdr 11,23 - 12,1

⁵⁹ Jan 14,9

IV. KAPITOLA

Podobenství o marnotratném synu

Analogie

5. Hned na samém prahu Nového zákona zaznívá v evangeliu svatého Lukáše jedinečná shoda dvou výrazů, týkajících se Božího milosrdenství, v nichž se jako ozvěna odráží celá starozákonní tradice. Dostávají se tu ke slovu významové obsahy, které se pojí s rozmanitostí řeči starozákonních knih. *Maria* na prahu Zachariášova domu tak celou duší *velebí* Pána za "*jeho milosrdenství*", které je "od pokolení do pokolení" údělem lidí žijících v bázni před Bohem. Chvíli potom oslavuje vyvolení Izraele a zdůrazňuje *milosrdenství*, na které se stále *rozpomíná* ten, jenž si ho vyvolil.⁶⁰ Po narození Jana Křtitele jeho otec *Zachariáš* v téměř domě dobrořečí Bohu Izraele a *velebí* jeho milosrdenství, neboť "se slitoval nad našimi otci" a "*rozpomenu*l se na svou svatou smlouvu".⁶¹

V samotném Kristově učení je tento obraz, zděděný ze Starého zákona, *zjednodušen* a zároveň *prohlouben*. Snad nejlépe je to vidět na podobenství o marnotratném synu⁶², v němž je podstata Božího milosrdenství vyložena zvlášť zřetelně, ačkoliv slovo "milosrdenství" v něm nepadne ani jednou. K výsledku přispívá nejen samotný jazyk jako v knihách Starého zákona, ale právě analogie, která dovoluje plněji pochopit tajemství milosrdenství jako hluboké drama, které se odehrává mezi láskou otce a marnotratností a hříchem syna.

Syn, jenž dostává od otce část majetku, která mu náleží, a opouští dům, aby v daleké zemi "rozmařilým životem" všechno rozházel, je člověk kterékoli historické doby, počínaje tím, kdo jako první promarnil dědictví prvotní milosti a důstojnosti. Podobnost je na tomto místě velmi široká. V přeneseném smyslu se podobenství týká každého porušení smlouvy lásky, každé ztráty milosti, každého provinění. Při porovnání s prorockou tradicí se sice klade menší důraz na nevěrnost celého izraelského národa, i když podoba s marnotratným synem může být vztažena i na tuto nevěrnost. Syn, "když všechno utratil ... začal mít nouzi", tím spíše, že "v té zemi", do které se uchýlil, když opustil otcovský dům, nastal veliký hlad. Proto "toužil nasytit se" čímkoliv, třeba i tím, "co žrali vepři", které pásl pro jednoho "občana té země". Ale i to mu odmítali dát.

Podobnost se jasně přesunuje do nitra člověka. Dědictví, které obdržel od otce, byla jistá záso-
ba hmotných statků. Ale důležitější než tyto statky byla *jeho důstojnost jako syna v domě otce*. Situace, v níž se ocitl po ztrátě majetku, mu měla připomenout právě tuto ztracenou důstojnost. Dříve na ni jistě nemyslel, když vymáhal na otci onu část majetku, která mu náleží, aby mohl odejít. A zdá se, že si toho není vědom ani nyní, když si říká: "Kolik nádeníků mého otce má nadbytek chle-
ba, a já tady hynu hladem!" Svůj stav měří mírou majetku, který ztratil, který již "nemá", ale náde-
níci v domě jeho otce "mají". Tato slova odhalují především jeho vztah ke hmotným věcem. Ale pod jejich povrchem se skrývá zoufalý osud ztracené důstojnosti a vědomí promrhaného synovství.

⁶⁰ V obojím případě se jedná o *hesed*, tedy věrnost, jakou Bůh osvědčil své vlastní lásce k lidu, o věrnost v příslibech, které dosáhnou svého konečného završení v mateřství Bohorodičky (srov. Lk 1,49-54).

⁶¹ Lk 1,72. Zde se jedná rovněž o milosrdenství ve významu *hesed*, zatímco v následujících větách, kde Zachariáš mluví o milosrdné laskavosti našeho Boha, se zjevně uplatňuje druhý význam, totiž *rahamim* (v latinském překladu "viscera misericordiae"), který přirovnává milosrdenství spíše k lásce mateřské.

⁶² Srov. Lk 15,11-32

A tu přichází rozhodnutí: "Vstanu a půjdu k svému otci a řeknu mu: Otče, zhřešil jsem proti Bohu i proti tobě. Už si nezasloužím, abych se nazýval tvým synem. Vezmi mě jako jednoho ze svých nádeníků."⁶³ To jsou slova, která přesněji vyjadřují nejpodstatnější věc. V celkové situaci hmotného nedostatku, v níž se pro svou lehkomyšlnost a vinu ocitl marnotratný syn, dozrálo vědomí ztracené důstojnosti. Když se konečně rozhodl vrátit do rodného domu a prosit otce o přijetí - už ne s právem syna, ale v postavení nádeníka, navenek se zdá, že to dělá z hladu a nouze, do které se dostal. Ale tento důvod je prodehnut vědomím hlubší ztráty: neboť *být nádeníkem v domě svého otce* je jistě velké pokoření a hanba. Avšak marnotratný syn je přesto připraven toto pokoření i zahánbení přijmout. Uvědomuje si, že mu již nezbývá právo na nic jiného než být nádeníkem v domě svého otce. Svě rozhodnutí činí s plným vědomím toho, co si zasloužil a na co ještě může mít právo podle norem spravedlnosti. Právě tato úvaha svědčí o tom, že ve vědomí marnotratného syna se vynořuje pocit ztracené důstojnosti, která vyplývala ze vztahu syna a otce. A s tímto vědomím se vydává na cestu.

V podobenství o marnotratném synu se ani jednou nevyskytuje slovo "spravedlnost", podobně jako v původním textu není ani výraz "milosrdenství". Přece však je do samého jádra evangelijního učení velmi pečlivě vepsán zvláštní vztah *spravedlnosti a lásky, který je vyjádřen jako milosrdenství*.

Tím zřetelněji zde vystupuje, že láska se stává milosrdenstvím, kdykoliv musí překračovat přesnou míru spravedlnosti, která je přísná a někdy příliš úzká. Marnotratný syn, když promarnil vše, co dostal od otce, si po návratu zaslouhuje, aby si vydělával na živobytí nádenickou prací v otcově domě a případně se pozvolna dopracoval i nějakého majetku, i když snad už nikdy tak velkého, jaký promrhal. To by vyžadoval řád spravedlnosti. Tím spíše, že onen syn nejen rozházal svůj podíl na otcovském majetku, ale navíc svým chováním otce urazil a dotkl se ho. Toto jednání, které ho v jeho vlastních očích zbavilo synovské důstojnosti, ve skutečnosti *nemohlo být otci lhostejné. Nutně ho to muselo bolet*. Muselo na něm ležet jako tíha. Jednalo se přece o jeho vlastního syna. A tento vztah nemohl být odstraněn ani žádným jednáním zrušen. Toho si je vědom i marnotratný syn. A právě proto, že si to uvědomuje, vidí jasněji svou ztracenou důstojnost a správně posuzuje místo, které mu nadále může náležet v domě jeho otce.

Zvláštní důraz na důstojnost člověka

6. *Toto podrobné vylíčení duševního stavu marnotratného syna nám umožňuje, abychom pochopili, v čem spočívá Boží milosrdenství*. Není pochyby, že v této jednoduché, ale tak pronikavé analogii nám postava otce ukazuje Boha jakožto Otce. Jednání otce v podobenství a celý jeho způsob chování, který navenek prozrazuje jeho vnitřní rozpoložení, nám dovoluje objevit jednotlivé prvky starozákonního pohledu na milosrdenství ve zcela nové syntéze, prosté a hluboké zároveň. Otec marnotratného syna je *věrný svému otcovství, věrný své lásce*, kterou svému synu vždy věnoval. Tato věrnost je v podobenství vyjádřena nejen okamžitou ochotou přijmout domů syna, který se vrací, když rozházal otcovský majetek. Ještě plněji se projevuje v oné radosti a tak štědrém obdarování navraceného marnotratníka, že to až budí odpor a závist u staršího bratra, který od Otce nikdy neodešel a neopustil jeho dům.

⁶³ Lk 15,18n

Otcova věrnost vůči sobě samému - známá už ze starozákonního slova *hesed* - je potvrzena zároveň určitým citovým způsobem. Neboť čteme: Když otec spatřil marnotratného syna, jak se vrací domů, "pohnut *soucitem* přiběhl, objal ho a políbil"⁶⁴. Jedná nepochybně pod vlivem hlubokého citu, čímž si lze také vysvětlit jeho velkodušnost vůči synovi, která potom tak pobouřila staršího bratra. Ale důvody jeho rozrušení musíme hledat ještě hlouběji. Otec si je vědom, že bylo zachráněno základní dobro - totiž samo lidství jeho syna. Majetek sice promarnil, ale *je zachráněno jeho lidství*. Dokonce je jakoby *znovunalezeno*. O tom svědčí slova, která pronáší otec ke staršímu synu: "Máme proč se veselit a radovat, protože tento tvůj bratr byl mrtev, a zase žije, byl ztracen, a je zase nalezen."⁶⁵ V téže 15. kapitole svatého Lukáše nacházíme podobenství o znovunalezené ovci⁶⁶ a pak o nalezené drachmě.⁶⁷ Vždy je zdůrazněna stejná radost jako v případě marnotratného syna. Otcova věrnost sobě samému je zcela a plně zaměřena na lidství marnotratného syna a jeho důstojnost. Tím se především vysvětluje jeho převeliká radost ve chvíli, kdy se syn vrací domů.

Dále je možno říci, že láska k synovi, která vyplývá ze samé podstaty otcovství, otce přímo předurčila k tomu, aby se staral o synovu důstojnost. Tato starost je mírou jeho lásky, o které svatý Pavel jinde říká: "Láska je shovívavá, láska je dobrosrdečná ... nemyslí jen a jen na sebe, nerozčiluje se, zapomíná, když jí někdo ublíží ... raduje se, když lidé žijí podle pravdy ... všemu věří ... všechno vydrží" a "nikdy nepřestává".⁶⁸ Milosrdenství, tak jak je představil Kristus v podobenství o marnotratném synu, je *vnitřní podobou lásky*, která se v Novém zákoně nazývá "*agapé*". Taková láska je schopná sklánět se ke každému marnotratnému synovi, ke každé lidské bídě, zvláště pak morální, jako je hřích. Když se toto stane, pak ten, kdo zakouší milosrdenství, se necítí ponížený, ale jakoby znovu nalezený a znovu "oceněný". Otec mu dává najevo především radost z toho, že "byl nalezen" a "zase žije". Tato radost ukazuje na jisté neporušené dobro: vždyť přece syn, i když marnotratný, nepřestal být skutečným synem svého otce. Ukazuje také na znovu získané dobro, jakým byl v případě marnotratného syna jeho návrat k pravdivému sebepoznání.

To, co se stalo ve vztahu mezi otcem a synem v Kristově podobenství, nemůžeme posuzovat "zvenčí". Neboť všechny naše předem utvořené názory na milosrdenství jsou z valné části výsledkem pouze vnějšího posuzování. Při tomto způsobu posuzování pozorujeme *u milosrdenství* především *nerovný vztah* mezi tím, kdo je prokazuje, a tím, komu je prokazováno. Potom se přikláníme k závěru, že milosrdenství uráží toho, kdo je přijímá, že snižuje důstojnost člověka. Avšak podobenství o marnotratném synovi nás přesvědčuje, že je tomu *jinak*: vztah, který se realizuje při milosrdenství, se opírá o společný prožitek onoho dobra, jakým je člověk, o společnou zkušenost jeho vlastní důstojnosti. Tato společná zkušenost působí, že marnotratný syn začíná vidět sebe a své skutky v celé pravdě (což zároveň znamená pravou pokoru). Pro otce se pak z téhož důvodu syn stává jedinečným dobrem: tak jasně a průzračně vidí dobro, které se uskutečnilo jakýmsi skrytým sdílením pravdy a lásky, kdy láska jakoby zapomíná na všechno zlo, kterého se syn dopustil.

Podobenství o marnotratném synu vyjadřuje jednoduše, ale hluboce *pravdu o obrácení*. Je to nejkonkrétnější *svědectví* o díle lásky a milosrdenství, přítomném v lidské společnosti. Vlastní a skutečný smysl milosrdenství není pouze v tom, že obrací třeba i soucitnou pozornost na zlo, ať už mravní, fyzické nebo hmotné. Ve své vlastní a základní podstatě se milosrdenství projevuje jako

⁶⁴ Lk 15,20

⁶⁵ Lk 15,32

⁶⁶ Srov. Lk 15,3-6

⁶⁷ Srov. Lk 15,8n

znovuocení, jako *dobývání dobra zpod všech vnějších nánosů zla, které je na světě a v člověku*. V tomto smyslu je milosrdenství zásadním obsahem Kristova mesiášského poselství a základní silou jeho poslání. Tak také chápali a uskutečňovali milosrdenství jeho učedníci a následovníci. Nikdy se nepřestalo projevovat v jejich myšlenkách a skutcích jako velmi jasné potvrzení tvůrčí lásky, která se nenechá "přemoci zlem", ale přemáhá "zlo dobrem"⁶⁹. Je nezbytné, aby tato skutečná tvář milosrdenství byla stále znovu odkrývána. Zdá se, že zvláště v naší době - i když tomu často různé předsudky brání - je to obzvláště zapotřebí.

⁶⁸ 1 Kor 13,4-8

⁶⁹ Řím 12,21

V. KAPITOLA

Velikonoční tajemství

Milosrdenství projevené na kříži a ve zmrtvýchvstání

7. Kristova mesiášská zvěst a jeho působení mezi lidmi ústí do kříže a zmrtvýchvstání. Je třeba, abychom důkladně vnikli do této skutečnosti, která je zvláště v mluvě koncilu definována jako *velikonoční tajemství*, chceme-li do hloubky odkrýt pravdu o milosrdenství tak, jak se v plnosti projevila v dějinách naší spásy. Na tomto místě našich úvah se musíme blíže zabývat obsahem encykliky *Redemptor hominis*. Neboť jestliže skutečnost vykoupení ve svém lidském rozměru odhaluje nesmírnou velikost člověka, *kteřý si zasloužil tak velikého a vznešeného Vykupitele*⁷⁰, jeho božský rozměr nám zároveň umožňuje přímou zkušeností a historicky odhalit hloubku lásky, která se nezastaví ani před obětováním jediného Syna, aby učinila zadost věrnosti Stvořitele a Otce vůči lidem stvořeným k jeho obrazu a již od "počátku" vyvoleným k milosti a slávě.

Události Velkého pátku a již předtím modlitba v Getsemanské zahradě uvádějí jakousi zásadní změnu v celém průběhu zjevení lásky a milosrdenství v Kristově mesiášském poslání. Vždyť přece ten, který "všude procházel, prokazoval dobrodiní a uzdravoval"⁷¹, "uzdravoval každou nemoc a každou chorobu"⁷², nyní naopak, jak se zdá, sám zasluhuje a vzbuzuje milosrdenství, když je zajat a vysmíván, odsouzen a bičován, korunován trním a hřeby přibit na kříž vydechne naposledy uprostřed nejkřutějších muk.⁷³ Zde si skutečně nejvíce zasluhuje milosrdenství od lidí, kterým činil dobro, ale toho se mu nedostává. Dokonce ani ti, kteří mu stáli nejblíže, ho nedovedou ochránit a vytrhnout z rukou pronásledovatelů. Tak se v tomto posledním úseku jeho mesiášského poslání na Kristu plní slova proroků, zvláště Izaiáše, o Hospodinově služebníkovi, "jehož ranami jsme uzdraveni"⁷⁴.

Jako člověk, který v Getsemanské zahradě a na Kalvárii strašně trpí, obrací se Kristus k Otci: k tomu Otci, jehož lásku k lidem hlásal a jehož milosrdenství celým svým počínáním dosvědčoval. A přece ani jemu není odňato toto strašné utrpení na kříži. "*S tím, který byl bez hříchu, jednal kvůli nám jako s největším hříšником*,"⁷⁵ píše svatý Pavel. V těchto několika slovech vystihuje velikost tajemství kříže i božskou podstatu skutečnosti vykoupení.

Vykoupení je v tomto rozměru posledním a definitivním zjevením svatosti Boha, který sám je absolutní plnost dokonalosti: je totiž naplněním spravedlnosti i lásky tím, že spravedlnost je podřízena lásce, z ní pramení a do ní směřuje. V Kristově utrpení a smrti, v tom, že Otec vlastního Syna neušetřil, ale "kvůli nám s ním jednal jako s největším hříšником"⁷⁶, nachází svůj výraz absolutní spravedlnost, protože Kristus snáší utrpení a smrt kvůli hříchům lidského rodu. Je to vlastně "nadbytek" spravedlnosti, neboť hříchy člověka jsou vyvažovány obětí Bohočlověka. Spravedlnost tohoto druhu, která je zajisté spravedlností "podle Božích měřítek", se rodí pouze z lásky, a to výslovně z lásky mezi Otcem a Synem, a všechny své plody přináší rovněž v lásce. Právě proto je

⁷⁰ Srov. Exsultet z velikonoční liturgie

⁷¹ Sk 10,38

⁷² Mt 9,35

⁷³ Srov. Mk 15,37; Jan 19,30

⁷⁴ Iz 53,5

⁷⁵ 2 Kor 5,21

⁷⁶ Tamtéž

Boží spravedlnost, která se zjevila na Kristově kříži, podle "míry Boží", protože z lásky vzniká a v lásce se dovršuje, když přináší ovoce spásy. *Božský rozměr vykoupení* se neuskutečňuje jen tím, že je potrestán hřích, ale tím, že se lásce v člověku navrací ona tvůrčí síla, díky níž může opět dojít k plnosti života a svatosti, která pochází z Boha. Tak s sebou vykoupení přináší zjevení milosrdenství v celé jeho plnosti.

Velikonoční tajemství je vrcholným bodem právě tohoto zjevení a uskutečnění milosrdenství, které může člověka ospravedlnit a znovu nastolit vlastní spravedlnost, ve smyslu řádu spásy, který Bůh od počátku chtěl v člověku a skrze něho ve světě. Trpící Kristus zvláštním způsobem oslovuje člověka, a to nejen věřícího. Také nevěřící člověk v něm bude moci nalézt výmluvný vztah a spoluúčast na lidském údělu, jakož i dokonalou plnost nezištné odevzdanosti věci každého člověka, pravdě a lásce. Božský rozměr velikonočního tajemství sahá však ještě hlouběji. *Kříž* vztyčený na Kalvárii, na němž Kristus vede svůj poslední rozhovor s Otcem, *vyrůstá jakoby ze samotné podstaty lásky*, jakou byl podle věčného Božího úradku obdařen i člověk, stvořený k obrazu a podobě Boha. Bůh, kterého zjevil Kristus, je nejen spojen úzce se světem jakožto Stvořitel a jeho prvotní zdroj života, ale je to zároveň i Otec, kterého s člověkem, jehož povolal k životu ve viditelném světě, pojí pouto ještě těsnější než pouto stvoření, totiž láska, která nejen vytváří dobro, ale přivádí je k dokonalosti v účasti na životě samotného Boha: Otce i Syna i Ducha svatého. Kdo totiž miluje, touží sám sebe darovat.

Kristův kříž na Kalvárii *vyrůstá na cestě této obdivuhodné výměny*, tohoto *podivuhodného darování se Boha člověku*, v němž je zároveň obsažena i výzva člověku, aby odevzdal Bohu sebe a spolu se sebou i celý viditelný svět, a tak měl účast na Božím životě a jakožto adoptivní syn také na pravdě a lásce, která je v Bohu a z Boha vychází. Tak právě na cestě onoho odvěkého vyvolení člověka k důstojnosti adoptivního Božího syna *vyrůstá v dějinách kříž Krista, jednorozeného Syna*, který jako "Bůh z Boha a světlo ze světla"⁷⁷ přišel, aby poskytl definitivní svědectví o *podivuhodné smlouvě Boha s lidským rodem*, totiž *Boha s člověkem*, s každým člověkem. Ta smlouva je tak stará jako člověk, sahá až k samému tajemství stvoření. Byla potom vícekrát znovu obnovena s jediným vyvoleným národem. Zde, totiž na Kalvárii, stává se smlouvou novou a definitivní, určenou nikoli pouze jedinému národu, Izraeli, ale přístupnou a otevřenou všem a každému.

Co nám tedy říká Kristův kříž, který je jakýmsi posledním slovem jeho mesiášské zvěsti a poslání? A přece to ještě není poslední slovo Boha smlouvy. To poslední bylo proneseno za onoho svítání, kdy nejprve ženy a potom apoštolové přišli ke hrobu ukřižovaného Krista a uviděli, že hrob je prázdný, a poprvé uslyšeli zprávu: "Vstal z mrtvých!" Hned to oznámili ostatním a stali se svědky Zmrtvýchvstalého. A přece i v této oslavě Božího Syna zůstává stále přítomen kříž, který v průběhu celého mesiášského svědectví hovoří o Bohu Synu, jenž na něm trpěl, a *nikdy nepřestává hovořit o Bohu Otci, který je člověku nezlomně věrný svou láskou až do krajnosti*. "Tak totiž Bůh miloval svět" - a tedy člověka ve světě -, "že dal svého jednorozeného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný."⁷⁸ Uvěřit v ukřižovaného Syna znamená "uvidět Otce"⁷⁹. Znamená to uvěřit, že ve světě existuje láska a tato láska že je silnější než jakékoliv zlo, do něhož je zapleten člověk, lidstvo, svět. Uvěřit v takovou lásku znamená *uvěřit v milosrdenství*. Milosrdenství je totiž nezbytnou součástí lásky, jakoby jejím druhým jménem, a současně zvláštním způso-

⁷⁷ Srov. Nicejsko-cařihradské vyznání víry

⁷⁸ Jan 3,16

⁷⁹ Srov. Jan 14,9

bem jejího projevování se a uskutečňování ve vztahu vůči zlu, které je ve světě, které na člověka doráží a obklopuje ho, vtírá se do jeho nitra a může ho dokonce i "uvést do záhuby pekla"⁸⁰.

Láska silnější než smrt, silnější než hřích

8. Kristův kříž na Kalvárii je také svědectvím o moci zla vůči samotnému Synu člověka, tomu, který jediný mezi všemi lidskými dětmi byl ve své podstatě zcela nevinný a prostý hříchu a jehož příchod na svět nebyl poznamenán Adamovou neposlušností a dědictvím prvotního hříchu. A právě na tomto Kristu je hřích usmiřován za cenu jeho oběti a poslušnosti "až k smrti"⁸¹. S tím, který neznal hřích, Bůh "kvůli nám jednal jako s největším hříšníkem"⁸². Zároveň jsme byli osvobozeni od smrti, která je od počátku lidské historie spojena s hříchem. To, že je smrt takto pokořena, je možné pouze skrze smrt toho, který byl bez hříchu, a tak jako jediný mohl svou smrtí "usmrtit smrt"⁸³. Tak tedy Kristův kříž, na kterém Syn, soupodstatný s Otcem, *Bohu podal plné zadostiučinění spravedlnosti*, je *zásadním zjevením milosrdenství* nebo spíše lásky, která se střetává s tím, co je samotným kořenem zla v lidské historii, totiž s hříchem a smrtí.

Kříž je nejhlubším skloněním se božství k člověku a k tomu, co člověk, zvláště ve chvílích těžkých a bolestných, nazývá svým nešťastným osudem. Na kříži se věčná láska jakoby dotýká nejbolestnějších ran pozemské existence člověka. Kříž je dokonané završení mesiášského programu, který kdysi Kristus vyhlásil v nazaretské synagoze⁸⁴ a zopakoval před těmi, kteří byli posláni od Jana Křtitele⁸⁵. Podle slov zapsaných již v Izaiášově proroctví⁸⁶ jeho program spočíval v projevování milosrdné lásky vůči chudým, trpícím a uvězněným, vůči slepým, utiskovaným a hříšníkům. Avšak ve velikonočním tajemství je tato hranice zla, jež je údělem člověka v pozemském žití, mnohonásobně překročena. Kříž Kristův působí, že ještě hlouběji chápeme kořeny zla, jimiž jsou hřích a smrt, a tak se stává eschatologickým znamením. V konečném a eschatologickém završení a obnově světa *přemůže ve všech vyvolených ty nejhlubší zdroje zla láska* a jako zcela dozrálý plod je přivede do království života a svatosti a slavné nesmrtelnosti. Toto je základ eschatologického dovršení, který spočívá v Kristově kříži a smrti. To, že Kristus "třetího dne vstal z mrtvých"⁸⁷, je konečným znamením mesiášského poslání, znamením, které završuje zjevení milosrdné lásky ve světě spoutaném zlem. Současně je to znamení zvěstující "nová nebesa a novou zemi"⁸⁸, kdy Bůh "jim setře každou slzu z očí: nebude už smrt ani zármutek, nářek ani bolest už nebude, protože co dříve bylo, pomínulo"⁸⁹.

V eschatologickém završení se bude milosrdenství jevit jako láska, zatímco v tomto světě, v lidských dějinách, které jsou zároveň dějinami hříchu a smrti, se musí láska projevovat především jako milosrdenství, a tak se také realizovat. Kristův mesiášský záměr, záměr milosrdenství, se stává programem jeho lidu, programem církve. V samém středu tohoto programu stojí vždy kříž, protože

⁸⁰ Mt 10,28

⁸¹ Flp 2,8

⁸² 2 Kor 5,21

⁸³ Srov. 1 Kor 15,54n

⁸⁴ Srov. Lk 4,18-21

⁸⁵ Srov. Lk 7,20-23

⁸⁶ Srov. Iz 35,5; 61,1nn

⁸⁷ 1 Kor 15,4

⁸⁸ Zj 21,1

⁸⁹ Zj 21,4

v něm dosahuje zjevení milosrdné lásky svého vrcholu. Dokud "to, co dříve bylo", nepomine⁹⁰, bude kříž existovat jako "místo", o kterém lze uvést ještě jiná slova z Janova Zjevení: "Hle, stojím u dveří a klepu. Kdo uslyší můj hlas a otevře dveře, k tomu vejdu a budu jíst u něho a on u mě."⁹¹ Zvláštním způsobem také Bůh zjevuje své milosrdenství, *když vybízí člověka k "milosrdenství" vůči svému vlastnímu Synu, vůči Ukřižovanému.*

Kristus, právě jako Ukřižovaný, je Slovo, které nikdy nepomine⁹², je ten, kdo stojí u dveří a klepe na srdce každého člověka.⁹³ Neodnímá mu svobodu, ale snaží se právě z lidské svobody "vykřesat" lásku, která je nejen projevem soucitu a jednoty s trpícím Synem člověka, ale jistým způsobem i "milosrdenstvím", které každý z nás prokazuje Synu věčného Otce. Cožpak může být v celém Kristově mesiášském díle, v celém zjevení milosrdenství skrze kříž ještě více zachována a zdůrazněna důstojnost člověka, než když určitým způsobem zakouší milosrdenství ten, kdo zároveň "milosrdenství prokazuje"?

Právě takové smýšlení vůči člověku Kristus projevuje, když říká: "Cokoli jste udělali pro jednoho z těchto ... pro mne jste udělali."⁹⁴ Také slova z horského kázání: "Blahoslavení milosrdní, neboť oni dojdou milosrdenství"⁹⁵, poskytují svým způsobem souhrn celé Radostné zvěsti, *celé podivuhodné výměny*, která je tam skrytá a která je prostým, silným a zároveň i "milým" zákonem *celého řádu spásy*. Slova téhož horského kázání, která již od počátku ukazují možnosti lidského srdce - že totiž lidé jsou schopni milosrdenství -, odkrývají současně nejhlubší Boží tajemství: onu nevyzpytatelnou jednotu Otce se Synem a Duchem svatým, v níž láska objímá spravedlnost a otevírá cestu milosrdenství, které zase naopak odhaluje dokonalost spravedlnosti.

Velikonoční tajemství - *to je sám Kristus na vrcholu zjevení tajemství nepochopitelného Boha*. Tehdy se naplňují až do krajnosti slova pronesená ve večeradle: "Kdo viděl mne, viděl Otce."⁹⁶ Neboť Kristus, kterého kvůli člověku Otec "neušetřil"⁹⁷ a který ve své bolesti a ponížení na kříži nezakusil lidské milosrdenství, zjevil ve svém zmrtvýchvstání celou plnost lásky, jakou má Otec k němu a v něm ke všem lidem. "On není Bohem mrtvých, ale živých!"⁹⁸ Kristus ve svém zmrtvýchvstání *ukázal Boha milosrdné lásky právě tím, že na sebe jako cestu ke zmrtvýchvstání přijal kříž*. A proto když si připomínáme Kristův kříž, jeho utrpení a smrt, naše víra i naděje se soustřeďují na Zmrtvýchvstalého. Především na toho Krista, který "navečer ... prvního dne v týdnu ... stanul mezi nimi" ve večeradle, kde byli učedníci shromážděni, "dechl na ně a řekl jim: „Přijměte Ducha svatého! Komu hříchy odpustíte, tomu jsou odpuštěny, komu je neodpustíte, tomu odpuštěny nejsou“".⁹⁹

To je Syn Boží, který ve svém zmrtvýchvstání na sobě do hloubky prožil milosrdenství, to jest Otcovu lásku *silnější než smrt*. A zároveň je to ten Kristus, který až do konce a vlastně ještě za konec svého mesiášského poslání představuje sám sebe jako nevyčerpatelný zdroj milosrdenství, totiž té lásky, která se má v další perspektivě dějin spásy v církvi neustále projevovat jako *silnější než*

⁹⁰ Zj 21,4

⁹¹ Zj 3,20

⁹² Srov. Mt 24,35

⁹³ Srov. Zj 3,20

⁹⁴ Mt 25,40

⁹⁵ Mt 5,7

⁹⁶ Jan 14,9

⁹⁷ Řím 8,32

⁹⁸ Mk 12,27

⁹⁹ Jan 20,19-23

hřích. Velikonoční Kristus je definitivní a věčné vtělení milosrdenství a jeho živoucí znamení: dějinné i eschatologické zároveň. S tímto vědomím vkládá velikonoční liturgie do našich úst slova žalmu: "O Hospodinově milosrdenství chci zpívat věčně."¹⁰⁰

Matka milosrdenství

9. V těchto velikonočních slovech církve zaznívají v plnosti svého prorockého obsahu slova, která Maria pronesla, když přišla navštívit Zachariášovu ženu Alžbětu: "... jeho milosrdenství (trvá) od pokolení do pokolení."¹⁰¹ Tato slova už v okamžiku Vtělení odkrývají nový pohled na dějiny spásy. Po Kristově zmrtvýchvstání je však tento pohled nový ve smyslu dějinném i eschatologickém. Od té doby přicházejí nové generace lidí ve stále rostoucích rozměrech ohromné rodiny lidstva, přicházejí nová pokolení lidu Božího nesoucí znamení kříže a zmrtvýchvstání, poznamenaná jako pečeti¹⁰² znamení Kristova velikonočního tajemství jakožto vrcholu zjevení jeho milosrdenství, které zvěstovala Maria na prahu domu své příbuzné: "Jeho milosrdenství (trvá) od pokolení do pokolení."¹⁰³

Maria je současně ta, která zvláště a výjimečně, jako nikdo jiný, poznala milosrdenství a také je jedinečně následovala v oběti svého srdce, aby se tak mohla uskutečnit její zvláštní účast na zjevení Božího milosrdenství. Tato oběť je těsně spjata s křížem jejího Syna, pod nímž také ona stála na Kalvárii. Je to její zvláštní spoluúčast na sebezjevení milosrdenství, je to účast na absolutní věrnosti Boha jeho hluboké lásce a smlouvě, kterou od věky zamýšlel a v čase uzavřel s člověkem, s národem, s lidstvem. Účast na zjevení toho, co se definitivně dokonalo na kříži. *Nikdo nezakusil tak jako Maria, Matka Ukřižovaného, tajemství kříže*, ono otřesné setkání transcendentní Boží spravedlnosti s láskou, ono "políbení" milosrdenství se spravedlností.¹⁰⁴ Nikdo tak jako Maria nepřijal srdcem toto tajemství, onen vpravdě božský rozměr vykoupení, které se smrtí Syna dokonalo na Kalvárii společně s obětí jejího mateřského srdce, zároveň s jejím rozhodujícím "fiat".

Maria je tedy ta, která nejhluběji zná tajemství Božího milosrdenství. Zná jeho cenu a chápe, jak je veliké. V tomto smyslu ji také nazýváme Matkou milosrdenství, naší Paní milosrdenství nebo Matkou Božího milosrdenství. Každý z těchto názvů má hluboký teologický význam. Mluví o zvláštním uzpůsobení její duše, celé její osobnosti k tomu, aby ve spletitých událostech dějin - nejprve Izraele a pak každého člověka a celého lidstva - viděla to milosrdenství, které je "od pokolení do pokolení"¹⁰⁵ jejich údělem podle věčného plánu Nejsvětější Trojice.

Výše uvedené tituly, které dáváme Bohorodičce, o ní mluví jako o Matce Ukřižovaného a Zmrtvýchvstalého. *Ona zakusila milosrdenství zcela výjimečným způsobem*, a proto si stejným způsobem "zasluhuje" takové *milosrdenství* během celého svého pozemského života a zvláště pod Synovým křížem. Mluvíme o ní jako o té, která svou skrytou a nesrovnatelnou účastí na mesiášském poslání svého Syna byla zvláště povolána k tomu, aby lidem přiblížila lásku, kterou jim on přišel zjevit. Lásku, která se nejzřetelněji projevuje ve vztahu k trpícím a chudým, nesvobodným a sle-

¹⁰⁰ Ž 89(88),2

¹⁰¹ Lk 1,50

¹⁰² Srov. 2 Kor 1,21n

¹⁰³ Lk 1,50

¹⁰⁴ Srov. Ž 85(84),11

¹⁰⁵ Lk 1,50

pým, utiskovaným a hříšníkům, jak to podle Izaiášova proroctví řekl Kristus nejprve v nazaretské synagoze¹⁰⁶ a potom v odpovědi na dotaz vyslanců Jana Křtitele¹⁰⁷.

Právě na této "milosrdné" lásce, která je patrná především tváří v tvář morálnímu i fyzickému zlu, mělo zvláštním a výjimečným způsobem účast srdce té, která byla Matkou Ukřižovaného a Zmrtvýchvstalého, srdce Mariino. V ní a skrze ni se tato láska nadále ustavičně zjevuje v dějinách církve a celého lidstva. Je to zjevení zvláště plodné, neboť u Boží Matky spočívá v jedinečné jemnosti a citlivosti jejího mateřského srdce, v její zvláštní schopnosti dostat se ke všem těm, *kdo milosrdnou lásku přijmou ochotněji právě od matky*. To je jedno z velkých a životodárných tajemství křesťanství, které je tak úzce spjato s tajemstvím Vtělení.

Druhý vatikánský koncil o tom říká: "Mariino mateřství v plánu milosti trvá neustále od okamžiku souhlasu, který s vírou vyjádřila při zvěstování a bez váhání zachovala pod křížem, až do věčného dovršení spásy všech vyvolených. Když byla vzata do nebe, neopustila tento spasitelný úkol, ale nadále nám získává dary věčné spásy svými mnohonásobnými přímlovami. Ve své mateřské lásce se stará o bratry svého syna, kteří dosud putují na zemi a ocitají se v nebezpečích a nesnázích, dokud nebudou uvedeni do blažené vlasti."¹⁰⁸

¹⁰⁶ Lk 4,18

¹⁰⁷ Srov. Lk 7,22

¹⁰⁸ LG 62

VI. KAPITOLA

Milosrdenství ... "od pokolení do pokolení"

Obraz našeho pokolení

10. Můžeme plným právem věřit, že také naše pokolení bylo zahrnuto do slov Matky Boží, když velebila ono milosrdenství, které "od pokolení do pokolení" je údělem těch, kdo se nechají vést bázní před Bohem. Slova Mariina *Magnificat* shrnují učení proroků, které se týká nejen minulosti Izraele, ale i budoucnosti Božího lidu na zemi. My, kteří žijeme nyní na této zemi, *jsme pokolení*, které si už uvědomuje blízkost třetího tisíciletí a hluboce *vnímá přelom, k němuž nyní v dějinách dochází*.

Toto naše století ví, že je zvláště jedinečné, protože mu pokrok otevírá takové možnosti, které byly ještě před několika desetiletími nepředstavitelné. Tvořivost člověka, jeho inteligence a práce způsobily hluboké změny jak v oblasti vědy a techniky, tak v životě společenském a kulturním. Člověk rozšířil svou vládu nad přírodou a hlouběji poznal zákony společenských vztahů. Před jeho očima padly nebo se zmenšily překážky a vzdálenosti mezi lidmi i národy. Vzrostl pocit univerzalizmu, výraznější vědomí jednoty lidského rodu, uznání vzájemné závislosti v rámci opravdové solidarity, a konečně touha - a možnost - navázat vztahy s bratry a sestrami i přes umělé dělení geografické nebo hranice národní či rasové. Zvláště dnešní mladí lidé si uvědomují, že pokrok vědy a techniky může přinést nejen nové hodnoty materiální, ale také větší účast na lidském poznání. Například rozvoj informatiky zvětšuje tvůrčí schopnosti člověka a zpřístupňuje mu duchovní a kulturní bohatství jiných národů. Nové sdělovací prostředky umožňují stále větší účast na událostech a snadnější vzájemnou výměnu myšlenek. Objevy v oboru biologie, psychologie a společenských věd pomáhají člověku stále hlouběji pronikat do bohatství vlastní podstaty. Je sice pravda, že tento pokrok je ještě příliš často výsadou průmyslových zemí, přece však nelze popřít, že naděje na budoucí podíl všech národů a zemí na těchto pozitivních hodnotách není pouhou utopií, protože tu existuje v této věci upřímná politická vůle.

Avšak vedle toho - nebo spíše v tom všem - existují také obtíže, které, jak se zdá, stále vzrůstají. Jsou to úzkosti a slabosti, které vyžadují zásadní odpověď, a člověk chápe, že ji musí nalézt. Tvář dnešního světa vykazuje i stíny a nesrovnalosti, které vždy neodpovídají vnějšímu zdání. Pastorální konstituce 2. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* jistě není jediný dokument, který pojednává o životě dnešní generace, ale má přece zvláštní závažnost. Čteme tam: "Nevyrovnanosti, jimiž trpí dnešní svět, souvisí s hlubší nevyrovnaností, jež tkví v srdci člověka. V člověku samém je mnoho činitelů, které se mezi sebou střetávají. Zatímco na jedné straně - protože je bytost stvořená - zjišťuje, že je mnoha způsoby omezen, na druhé straně cítí, že je ve svých touhách neomezený a povoláný k vyššímu životu. Mezi mnoha věcmi, které ho lákají, je nucen neustále volit a některých se zříkat. Navíc je slabý a hříšný a často dělá, co nechce, a nedělá, co by dělat chtěl. Proto trpí rozpolceností, z které také vzniká tolik a tak vážných rozbrojů."¹⁰⁹

Na konci úvodního výkladu téhož dokumentu pak čteme: "Tváří v tvář dnešnímu vývoji světa však neustále roste počet lidí, kteří si kladou a s novou naléhavostí pocítují nejzákladnější otázky:

¹⁰⁹ GS 10

Co je člověk? *Jaký je smysl bolesti, zla, smrti, které, přes všechn dosažený pokrok trvají?* Nač ona vítězství, tak draze dosažená? ..."¹¹⁰

Stal se snad tento obraz napětí a hrozeb, příznačný pro naši dobu, během patnácti let, které nás dělí od konce 2. vatikánského koncilu, méně znepokojujícím? Zdá se, že nikoliv. Naopak. Napětí a hrozby, které byly v koncilním dokumentu pouze naznačeny a neodkrývaly do hloubky všechna skrytá nebezpečí, během uplynulých let spíše vyšly na světlo a potvrdily rozličným způsobem tato nebezpečí, takže nedovolují, abychom nadále chovali dřívější iluze.

Zdroje neklidu

11. Proto v dnešním světě narůstá pocit ohrožení. Roste onen existenciální strach, který je spojen - jak již bylo připomenuto v encyklice *Redemptor hominis* - především s vyhlídkou na válečný konflikt, který by vzhledem k dnes existujícímu arzenálu atomových zbraní nutně znamenal alespoň částečnou sebevraždu lidstva. Avšak toto ohrožení se netýká jen toho, co mohou lidé lidem udělat pomocí prostředků vojenské techniky. Existují zde i mnohá jiná nebezpečí, která jsou produktem zmaterializované civilizace, jež přes všechna *humanistická* prohlášení dává přednost věcem před lidskou osobou. Současný člověk se právem obává, že pomocí prostředků této civilizace, které si lidský rod vymyslel, mohou *jednotlivci*, rodiny, společenství, společnosti nebo i národy *trpět násilím nebo bezprávím* od jiných jednotlivců, skupin obyvatel nebo národů. Dějiny našeho století o tom podávají dostatek příkladů. Přes všechna prohlášení o lidských právech, týkající se celkové, to je tělesné i duchovní existence člověka, nemůžeme říci, že by se tyto příklady týkaly pouze minulosti.

Člověk se právem obává, že se může střetnout s násilím, které ho zbaví vnitřní svobody, možnosti vyjadřovat pravdu, o které je přesvědčen, víry, kterou vyznává, možnosti poslouchat hlas svědomí, který mu ukazuje správnou cestu v jeho jednání. Technické prostředky, které má k dispozici dnešní společnost, totiž v sobě skrývají nejen příležitost k sebezničení ve válečném konfliktu, ale také moc podmanit si "mírovou" cestou jednotlivce, prostředí, celé společnosti i národy, které jsou z různých důvodů nepohodlné těm, kdo zmíněné prostředky ovládají a jsou ochotni používat je bez výčitek svědomí. Je také třeba vzít v úvahu, že dosud ve světě existuje mučení různými vládnoucími skupinami beztretně používané jako prostředek nadvlády či politického útlaku.

Tak vedle vědomí biologického ohrožení roste i pocit jiného nebezpečí, které ještě více ničí to, co je podstatou lidství, které totiž velmi úzce souvisí s důstojností osoby, s jejím vnitřním právem na pravdu a svobodu.

Toto vše se odehrává *na pozadí oné obrovské výčitky*, vyplývající z toho, že vedle lidí a společností bohatých, sytých, žijících v hojnosti a oddávajících se požitkům, jsou v téže lidské rodině jednotlivci i společenské skupiny, které *trpí hladem*. Jsou tu malé děti, které umírají hladem před očima svých matek. V různých částech světa, v různých společenských a ekonomických systémech existují rozsáhlé oblasti bídy, chudoby a zaostalosti. To je všeobecně známé. *Tento stav nerovnosti* mezi lidmi a národy nejen trvá, ale ještě se zvětšuje. Dodnes se stává, že vedle těch, kdo jsou bohatí a žijí v nadbytku, existují jiní, kteří žijí v hlubokém nedostatku, trpí bídou a často hynou hlady. Počet těchto lidí jde do milionů, desítek a stovek milionů. To je důvod ke stále většímu mravnímu znepokojení. Je zřejmé, že nějaká zásadní chyba, nebo spíše celý souhrn chyb, je v samém základu

¹¹⁰ Tamtéž

současného ekonomického systému a celé dnešní materiální civilizace, což lidské rodině nedovoluje, aby se vymanila z tak hluboce nespravedlivých poměrů.

Takový obraz současného světa, ve kterém je tolik zla, jak fyzického tak mravního, světa, který se neustále zmítá v protikladech a napětích a zároveň je plný hrozeb vůči lidské svobodě, svědomí i náboženství, tento obraz je vysvětlením neklidu, který pronásleduje dnešního člověka. Tuto úzkost mají v sobě nejen ti, kdo jsou odstrkováni a utlačováni, ale i ti, kdo se těší z výsad bohatství, pokroku nebo moci. A ačkoliv nechybí lidé, kteří se snaží nejen odkrýt příčiny tohoto neklidu, ale také mu čelit pomocí materiálních prostředků, kterými je vybavuje technika, bohatství či moc, přece hluboko v lidském nitru je *tento neklid větší než všechny prostředky k jeho odstranění*. Jak to výstižně ukázaly výklady 2. vatikánského koncilu, dotýká se základních otázek lidského bytí. Tento neklid se pojí se samotným smyslem existence člověka ve světě, týká se budoucnosti jeho i celého lidského rodu. Vyžaduje pevná volní rozhodnutí, kterým se, jak se zdá, lidský rod nemůže vyhnout.

Stačí spravedlnost?

12. Není těžké zjistit, že se v současné společnosti široce rozvinul *smysl pro spravedlnost*. Nepochybně ještě více upozorňuje na to, co je se spravedlností v rozporu jak ve vztazích mezi lidmi, mezi společenskými skupinami nebo "třídami", tak i mezi jednotlivými národy a státy nebo konečně mezi různými politickými systémy nebo celými takzvanými "světy". Onen hluboký a mnohotvárný stav vědomí, do jehož základů postavilo svědomí současných lidí spravedlnost, svědčí o mravní povaze těchto zápasů a bojů, které sužují svět.

Církev sdílí s lidmi naší doby tuto hlubokou a horoucí touhu po životě v každém směru spravedlivém. Neustále také uvažuje o rozličných způsobech spravedlnosti, kterou si žádá život lidí i společností. Dokladem toho je katolická sociální nauka, která byla v posledním století tak důkladně rozpracována. K základům této nauky nyní přistupuje výchova a formování lidského svědomí v duchu spravedlnosti a také jednotlivé iniciativy, zvláště v oblasti laického apoštolátu, které se v tomto duchu rozvíjejí.

Ale stěží si můžeme nevšimnout, že velmi často *programy, v jejichž počátku stojí myšlenka spravedlnosti* a které mají sloužit k jejímu uskutečnění v lidské společnosti, *jsou ve skutečnosti často deformovány*. Ačkoliv se i nadále odvolávají na tutéž myšlenku spravedlnosti, zkušenost ukazuje, že nad spravedlností často převládnu jiné záporné síly, jako je řevnivost, nenávisť nebo dokonce krutost. Potom se základní pohnutkou jednání stane touha zničit protivníka, omezit jeho svobodu či dokonce přivést ho do stavu úplné závislosti. To vše odporuje podstatě spravedlnosti, která naopak svou povahou směřuje k zavedení rovnosti a správného rozdělení mezi soupeřícími stranami. Toto zneužití samotné myšlenky spravedlnosti a její faktické zkreslení ukazují, *jak daleko od spravedlnosti* může být lidské jednání, i když se zaštití jejím jménem. Ne bez důvodu vytýká Kristus svým posluchačům, věrným učení Starého zákona, ono smýšlení vyjádřené výrokem: "Oko za oko, zub za zub."¹¹¹ V té době to byla forma znetvoření spravedlnosti a dnešní formy si ji berou za vzor. Je přece známo, že ve jménu domnělé spravedlnosti (např. historické nebo "třídní") lze někdy bližního vyhnat z domova, zabít ho, zbavit svobody nebo ho připravit o základní lidská práva. Zkušenosti minulé i současné doby ukazují, že spravedlnost sama o sobě nestačí, ba dokonce může vést k vlastnímu popření či sebezničení, jestliže nedovolí oné *hlubší síle, kterou je láska*, různými vlast-

¹¹¹ Mt 5,38

ními způsoby utvářet lidský život. Právě na základě této historické zkušenosti se mimo jiné zformulovalo tvrzení: *summum ius, summa iniuria* - nejvyšší právo je nejvyšší bezpráví. Toto rčení nepodceňuje spravedlnost ani neznevažuje řád na ní zbudovaný. Jenom z jiného hlediska ukazuje, že je nezbytné čerpat z duchovních sil, které jsou mnohem hlubší než ty, které vymezují vlastní řád spravedlnosti.

Církev, která má před očima obraz generace, k níž náležíme, *sdílí neklid tolika lidí naší doby*. Kromě toho ji musí znepokojovat úpadek mnoha základních hodnot, které jsou nezpochybnitelným základem nejen křesťanské morálky, ale prostě *lidské cti a morální kultury*, jako je např. úcta k lidskému životu již od okamžiku početí, respektování nerozlučitelnosti manželství, stálost rodiny. Morální přizpůsobivost zasahuje především tyto nejcitlivější oblasti života člověka a společnosti. Stejnou měrou postupuje krize pravdy v mezilidských vztazích: lze pozorovat menší úsilí o mluvení pravdy, ve vztazích k druhým lidem hledání pouze prospěchu, slábnoucí smysl pro opravdové společné dobro a jeho snadný zánik. Konečně vše, co ztrácí svůj posvátný charakter, stává se vzápětí také nelidským: člověk i společnost, pro které už není nic "svaté", podléhají – přes všechno zdání – morálnímu úpadku.

VII. KAPITOLA

Boží milosrdenství v poslání církve

Takovýto obraz naší doby, který musí nutně vzbuzovat hluboké znepokojení, nám opět přivádí na mysl slova, která zazněla v okamžiku vtělení Božího Syna v Mariině *Magnificat* a která oslavují milosrdenství "od pokolení do pokolení". Církev uchovává hluboko v duši výmluvnost těchto inspirovaných slov a dokládá je vlastními zkušenostmi a bolestmi ohromné lidské rodiny. Církev naší doby si musí uvědomit, že tu existuje zvláštní a hlubší nutnost, aby v celém svém díle svědčila o Božím milosrdenství - ve stopách tradice Starého i Nového zákona a především Ježíše Krista a jeho apoštolů. Církev je povinna *vydávat svědectví o Božím milosrdenství*, které se zjevilo v Kristu v celém jeho mesiášském poslání. Musí je dokonce *hlásat* jako spasitelnou pravdu víry a součást života z víry. Musí se *snažit milosrdenství uvádět* a jakoby *vtělovat do života* jak svých věřících, tak podle možností i všech lidí dobré vůle. Konečně církev, která vyznává milosrdenství a zůstává mu v životě věrná, má právo a povinnost dovolávat se Božího milosrdenství a vzývat je tvář v tvář všem projevům fyzického i morálního zla i všem hrozbám, které temně visí nad obzorem budoucnosti dnešního lidského rodu.

Církev Boží milosrdenství vyznává i hlásá

13. *Církev tedy musí vyznávat a hlásat Boží milosrdenství v celé jeho pravdivosti*, jak nám ho ukazuje Zjevení. Na předcházejících stránkách tohoto dokumentu jsme se pokusili alespoň nastínit obrysy této pravdy, která je tak bohatě vyjádřena v celém Písmu svatém i v posvátné tradici. V každodenním životě církve tato biblická pravda o Božím milosrdenství zaznívá neustále jako ozvěna z četných čtení posvátné liturgie. Vnímá ji i opravdový cit víry Božího lidu, jak o tom svědčí různé projevy zbožnosti jednotlivců i společenství. Je nepochybně obtížné zachytit a obsáhnout o ní všechny doklady, protože jsou z velké části živě vepsány do hloubí lidských srdcí a svědomí. Jestliže někteří teologové tvrdí, že milosrdenství je největší z Božích přívlastků a dokonalostí, bible, tradice i celý život víry Božího lidu to zajisté dostatečně potvrzují. Nejde tu o dokonalost nevyzpytatelné Boží podstaty v tajemství samotného božství, ale o dokonalost a přívlastek toho, v čem se člověk podle zjevené pravdy o svém životě velmi blízko a často setkává s živým Bohem. Podle slov, která pronesl Kristus k Filipovi¹¹², nachází "patření na Otce" - patření na Boha ve víře - právě v setkání s jeho milosrdenstvím, jedinečnou podobou vnitřní prostoty a pravdy, podobnou té, kterou nacházíme v podobnosti o marnotratném synu.

"Kdo viděl mne, viděl Otce."¹¹³ Církev vyznává Boží milosrdenství a žije z něho ve své rozsáhlé zkušenosti víry a také ve svém učení, když stále hledí na Krista a stále se k němu obrací - k jeho životu a evangeliu, k jeho kříži a zmrtvýchvstání, k celému jeho tajemství. Vše totiž, co tvoří "patření na Krista" v živé víře a učení církve, přivádí nás blíže k "patření na Otce" ve svatosti jeho milosrdenství. Je zjevné, že církev tehdy nejvíce hlásá a uctívá Boží milosrdenství, když se uchyluje ke Kristovu srdci. Neboť když se přibližujeme ke Kristu v tajemství jeho srdce, můžeme tak setrvá-

¹¹² Jan 14,9n

¹¹³ Tamtéž

vat v tomto ústředním a zároveň lidem nejsnáze přístupným bodě zjevení milosrdné lásky Otcovy, které tvoří nejnaternější část mesiášského poslání Syna člověka.

Církev žije svým pravým životem, když *vyznává* a hlásá *milosrdenství* - nejvýše obdivuhodnou vlastnost Stvořitele a Vykupitele - a když přivádí lidi k pramenům Spasitelova milosrdenství, které sama střeží a spravuje. V tomto ohledu má nesmírný význam neustálé rozjímání o Božím slově a především uvědomělá a zralá účast *na eucharistii a svátosti pokání čili smíření*. Eucharistie nás vždy přibližuje k oné lásce, která je silnější než smrt: "Kdykoliv totiž jíme tento chléb a pijeme tento kalich", nejen že zvěstujeme smrt Vykupitele, ale také vyznáváme zmrtvýchvstání, "dokud nepřijde" ve slávě.¹¹⁴ Sám obřad eucharistie, slavený na památku toho, který nám ve svém mesiášském poslání ukázal Otce skrze své slovo a kříž, svědčí o nevyčerpatelné *lásce*, v jejíž síle Bůh stále touží se s námi spojovat, dokonce do nás vstupovat, když vychází vstříc všem lidským srdcím. Svátost pokání neboli smíření otevírá cestu každému, i když je obtížen četnými těžkými vinami. V této svátosti může každý člověk jedinečně zakusit milosrdenství neboli onu lásku, která je silnější než hřích. O tom již byla řeč v encyklice *Redemptor hominis*. Ale bude snad vhodné ještě se zvláště k tomuto tématu vrátit.

Právě proto, že ve světě, který "Bůh tak miloval, že dal svého jednorozeného Syna ..." ¹¹⁵, existuje hřích, Bůh, který "je láska" ¹¹⁶, *se nemůže projevit jinak* než jako milosrdenství. To totiž odpovídá nejenom nejhlubší pravdě oné lásky, kterou je Bůh, ale zároveň nejnvnitřnější pravdě člověka a světa, který je jeho dočasnou vlastí.

Jakožto dokonalá vlastnost nekonečného Boha je milosrdenství samo o sobě také nekonečné. Proto je rovněž nekonečná a nevyčerpatelná ochota Otce přijmout marnotratné syny, kteří se vracejí do jeho domu. *Nekonečná je i jeho ochota k odpouštění a síla odpuštění*, která ustavičně pramení z nevýslovně cenné oběti Syna. Tuto sílu žádné lidské provinění nepřemůže ani neomezí. Pouze ze strany člověka jí může stát v cestě nedostatek dobré vůle, neochota k obrácení nebo pokání, to znamená tvrdošíjně odporování milosti a pravdě, a zvláště odmítání svědectví Kristova kříže a zmrtvýchvstání.

Proto také církev vyznává a hlásá obrácení, návrat. Návrat k Bohu vždy spočívá v tom, že člověk *objeví jeho milosrdenství*, tedy onu lásku, která je podle měřítek Stvořitele a Otce shovívavá a dobrotivá.¹¹⁷ Lásku, s níž "Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista"¹¹⁸ zůstává v dějinách své smlouvy s člověkem věrný až do nejzazších důsledků, až ke kříži, tedy až ke smrti a zmrtvýchvstání svého Syna. Návrat k Bohu je vždy výsledkem "nalezení" tohoto Otce, který je nekonečně milosrdný.

Zásadní poznání Božího milosrdenství a jeho dobrotivé lásky je věčným a nezměrným zdrojem obrácení nejen jako přechodného vnitřního úkonu, ale jako trvalého smýšlení a stavu duše. Kdo totiž takto poznávají Boha, kdo ho tímto způsobem "vidí", nemohou žít jinak než v neustálém obrácení se k němu. Žijí tedy ve stavu návratu (*in statu conversionis*), což je zajisté nejhlubší rys putování člověka na zemi (*in statu viatoris*). Je zřejmé, že církev hlásá Boží milosrdenství, zjevené v Kristu ukřižovaném a zmrtvýchvstalém, ne pouze slovy své nauky, ale především nejhlubším tepem života celého Božího lidu. A tímto svědectvím života církev plní vlastní poslání Božího lidu, což je účast na mesiášském poslání Krista a jeho další pokračování.

¹¹⁴ 1 Kor 11,26; aklamace v kánonu Řím. misálu

¹¹⁵ Jan 3,16

¹¹⁶ 1 Jan 4,8

¹¹⁷ Srov. 1 Kor 13,4

Současná církev si je hluboce vědoma, že jenom když spoléhá na Boží milosrdenství, může plnit úkoly, vyplývající z učení 2. vatikánského koncilu, a to především dílo ekumenismu, které má spojit všechny Kristovy následovníky. V této oblasti sice církev vyvíjí všestranné úsilí, přitom však pokorně vyznává, že pouze láska větší než slabosti, které lidi rozdělují, *je schopna nakonec vytvořit onu jednotu*, za kterou se modlil Kristus k Otci a kterou pro nás Duch nepřestává vyprošovat "vzdechy, které nelze vyjádřit"¹¹⁹.

Církev se snaží milosrdenství uskutečňovat

14. Ježíš Kristus učil, že člověk nejen přijímá a zakouší milosrdenství od Boha, ale je povinen také sám prokazovat milosrdenství druhým: "Blahoslavení milosrdní, neboť oni dojdou milosrdenství."¹²⁰ V těchto slovech nalézá církev výzvu k činu a síly k praktickému uskutečňování milosrdenství. Jestliže všechna blahoslavenství z horského kázání ukazují cestu obrácení, změny života, blahoslavenství milosrdných je v tomto ohledu zvláště výmluvné. Člověk má totiž přístup k milosrdné lásce Boha, k jeho milosrdenství, do té míry, do jaké se sám vnitřně proměňuje v duchu podobné lásky k bližnímu.

Tento skutečně evangelijní proces není náhlá duchovní proměna uskutečněná jednou provždy: znamená to celý životní styl, určitou nezbytnou a stále trvající kvalitu křesťanského povolání. Spočívá ve stálém objevování a vytrvalém uskutečňování *lásky jakožto síly, která zároveň sjednocuje i povznáší* - přes všechny psychologické či sociální obtíže. Jedná se totiž o *milosrdnou lásku*, která je ze své povahy láskou tvůrčí. Ve vzájemných mezilidských vztazích nikdy nezůstává úkonem nebo procesem pouze jednostranným. Dokonce i tam, kde se zdá, že vše nasvědčuje tomu, že pouze jedna strana dává a nabízí a ta druhá pouze přijímá a dostává (jako např. v případě lékaře, který léčí, učitele, který učí, rodičů, kteří živí a vychovávají své děti, dobrodince, který podporuje chudé), ve skutečnosti ten, kdo daruje, není o nic méně obdarován stejným dobrodiním. V každém případě i ten, kdo dává, může snadno zjistit, že také sám přijímá a zakouší dobrodiní, i jemu se dostává milosrdné lásky, tedy milosrdenství.

Příkladem takové lásky, nejvyšší inspirací a výzvou je nám zde sám ukřižovaný *Kristus*. Když spoléháme na tento *strhující vzor*, můžeme se vši pokorou prokazovat milosrdenství druhým s vědomím, že on je přijímá, jako bychom je prokazovali jemu.¹²¹ Podle tohoto vzoru musíme také stále očisťovat své skutky i úmysly, při nichž je milosrdenství chápáno i uskutečňováno jednostranně: jako dobro prokazované druhým. Pouze tehdy je totiž opravdu úkonem milosrdné lásky, když jsme při tom zároveň hluboce přesvědčeni, že i my je dostáváme od těch, kdo je od nás přijímají. Chyběli naopak tato oboustrannost, tato vzájemnost, naše skutky ještě nejsou skutky milosrdenství. Ještě se v nás plně neuskutečnilo ono obrácení, k němuž nám ukázal cestu svým slovem a příkladem až po kříž Kristus. Nemáme také ještě plnou účast *na skvělém zdroji milosrdné lásky*, který nám on zjevil.

Tak tedy cesta, kterou nám ukázal Kristus v horském kázání skrze blahoslavenství o milosrdných, je mnohem bohatší než to, co můžeme o milosrdenství slyšet v běžných lidských názorech. Tato mínění chápou milosrdenství jako úkon nebo proces jednostranný, který vytváří a ponechává

¹¹⁸ 2 Kor 1,3

¹¹⁹ Řím 8,26

¹²⁰ Mt 5,7

¹²¹ Mt 25,34-40

odstup mezi tím, kdo je prokazuje, a tím, kdo je přijímá, mezi dobrodincem a obdarovaným. Zde má původ onen požadavek, aby mezilidské a společenské vztahy byly osvobozeny od milosrdenství a založeny na pouhé spravedlnosti. Takové názory na milosrdenství nevidí těsné spojení mezi milosrdenstvím a spravedlností, o kterém mluví celá biblická tradice a především Kristovo mesiášské poslání. *Opravdové milosrdenství je nejhlubším pramenem spravedlnosti*. Spravedlnost sama o sobě je schopna pouze rozhodovat mezi lidmi o rovném rozdělování určitých dober. Láska naopak, a jedině láska (ona dobrotivá láska, kterou nazýváme "milosrdenstvím") může vrátit člověka sobě samému.

V jistém smyslu je skutečně křesťanské *milosrdenství* zároveň jakýmsi *nejdokonalejším uskutečněním "rovnosti"* mezi lidmi, tedy absolutním uskutečněním *spravedlnosti*, pokud ovšem ona ve své oblasti také směřuje k takovému vyrovnání. Rovnost uskutečněná prostřednictvím spravedlnosti ovšem zůstává v okruhu objektivních a vnějších dober. Avšak láska a milosrdenství působí, že se lidé navzájem setkávají v onom dobru, kterým je člověk a jeho vlastní důstojnost. Současně "rovnost" lidí uskutečněná prostřednictvím "dobrotivé a shovívavé" lásky¹²² nezdůrazňuje rozdíly: ten, kdo dává, se stává svobodnějším, když cítí, že je současně obdarován od toho, kdo přijímá jeho dar. A ten, kdo umí přijímat dar s vědomím, že také jeho přijetím koná dobro, slouží ze své strany velké věci důstojnosti osoby, což přispívá k tomu, aby se lidé mezi sebou spojovali hlubšími pouty.

Tak se tedy milosrdenství stává nezbytnou součástí při vytváření vzájemných vztahů mezi lidmi v duchu nejhlubší úcty ke všemu, co je lidské, a v duchu vzájemného bratrství. Takové pouto nemůže ovšem mezi lidmi vzniknout, mají-li vzájemné vztahy být řízeny pouze spravedlností. V každé oblasti mezilidských vztahů musí být spravedlnost *takříkajíc korigována* tou láskou, která, jak říká svatý Pavel, je "trpělivá a shovívavá", jinými slovy: má pro evangelium a pro křesťanství tolik podstatné znaky milosrdenství. Připomeňme ještě, že tato milosrdná láska v sobě zahrnuje také upřímnou *laskavost a citlivost*, kterou nám tak výmluvně zdůrazňuje podobenství o marnotratném synu¹²³, o ztracené ovci nebo drachmě¹²⁴. proto je milosrdná láska zvláště nutná ve vztazích mezi těmi nejbližšími: mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, mezi přáteli, je nezbytná při výchově a v pastorační praxi.

Ale okruh jejího působení zde nekončí. Papež Pavel VI. velmi často poukazoval na "civilizaci lásky"¹²⁵ jako na cíl, ke kterému mají směřovat všechny snahy v oblasti společenské i kulturní, ale i v hospodářství a politice. Je třeba ovšem konstatovat, že tohoto cíle nebude nikdy dosaženo, jestliže se ve svých úvahách i činnostech, které se týkají této rozsáhlé oblasti lidského soužití, budeme držet zásady "oko za oko, zub za zub"¹²⁶, a nebudeme se snažit zásadně ji přetvořit a naplnit jiným duchem. Tímto směrem nás také nepochybně vede 2. vatikánský koncil, když znovu a znovu podtrhuje nutnost *vytvářet lidštější svět*¹²⁷ a spatřuje poslání církve v dnešním světě právě v uskutečňování tohoto úkolu. Lidský svět se nemůže stát lidštějším, pokud do mnohotvárných mezilidských a společenských vztahů nevložíme zároveň se spravedlností i "milosrdnou lásku", která je základem mesiášského poselství evangelia.

¹²² 1 Kor 13,4

¹²³ Srov. Lk 15,11-32

¹²⁴ Srov. Lk 15,1-10

¹²⁵ Srov. Pavel VI., Promluva k zakončení Svatého roku, 25. prosince 1975 (*Insegnamenti di Paolo VI*, vol. XIII, p. 1568).

¹²⁶ Mt 5,38

¹²⁷ GS 40; Pavel VI., apoštolská adhortace *Paterna cum benevolentia*, zvl. čl. 1 a 6

Svět lidí se může stát "lidštějším" pouze tehdy, když do všech vzájemných vztahů, které utvářejí jeho morální podobu, vložíme místo a čas pro odpuštění, které je podle evangelia tak nezbytné. Odpuštění je svědectvím toho, že ve světě je přítomná *láska*, která je *silnější než hřích*. Kromě toho je také odpuštění základní podmínkou smíření - nejen ve vztahu mezi Bohem a člověkem, ale i ve vzájemných vztazích mezi lidmi. Svět, z kterého odstraníme odpuštění, zůstane pouze světem chladné a bezohledné spravedlnosti, podle níž si každý zjedná svá práva vůči ostatním, a sobectví různého druhu, které je v člověku skryto, pak může změnit lidský život a společnost v systém, kde slabí budou utiskováni silnějšími, nebo v arénu ustavičného boje jedněch proti druhým.

Proto musí církev v každém, a zvláště v současném úseku dějin pokládat za jeden ze svých hlavních úkolů *hlásat a uvádět do života* tajemství milosrdenství, které nám v nejvyšším stupni bylo zjeveno v Ježíši Kristu. Toto tajemství je nejen pro církev jakožto společenství věřících, ale v jistém smyslu pro všechny lidi *pramenem* jiného života, než jaký si může zbudovat člověk, vystavený působení trojí žádostivosti.¹²⁸ V síle tohoto tajemství nás Kristus vybízí, abychom stále odpuštěli. Kolikrát opakujeme slova modlitby, kterou nás on sám naučil, a prosíme: "*A odpusť nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům*", tedy těm, kteří se provinili na nás.¹²⁹ Je velmi těžké vystihnout, jak hluboký smysl má postoj, který vyjadřují a zdůrazňují tato slova. Kolik toho říkají každému člověku o druhém člověku a zároveň o něm samém! Vědomí, že jsme si všichni navzájem dlužníky, jde ruku v ruce s výzvou k bratrskému společenství, jak ji vyjadřuje svatý Pavel, když vybízí, aby se věřící "navzájem snášeli v lásce"¹³⁰. Jaká je to výzva k pokoře vůči člověku, vůči bližnímu i sobě! Jaká škola dobré vůle ke každodennímu soužití v různých podmínkách naší existence! Jestliže toto učení odstraníme, co zůstane z jakéhokoliv "humanistického" programu života a výchovy?

Kristus s takovou naléhavostí zdůrazňuje nutnost odpouštět, že Petrovi, který se ho ptá, kolikrát je povinen odpustit bližnímu, odpovídá symbolickým číslem: "Sedmasedmdesátkrát."¹³¹ Tím chce naznačit, že je třeba odpustit každému a pokaždé. Samozřejmě toto požadované štědré odpouštění *neodstraňuje objektivní požadavky spravedlnosti*. Správně chápaná spravedlnost je vlastně cílem odpuštění. Na žádném místě evangelijního poselství neznamena odpuštění ani milosrdenství, které je jeho zdrojem, shovívavost vůči zlu, pohoršení, bezpráví nebo urážce. V každém případě je podmínkou odpuštění vždy náprava zla či pohoršení, odstranění bezpráví, zadostiučinění za urážku.

Tedy základ spravedlnosti a její struktura tak vždy zasahují do oblasti milosrdenství. To dává spravedlnosti nový význam, který je prostě a hluboce vyjádřen v odpuštění. Odpuštění totiž ukazuje, že za celým procesem "vyrovnání" nebo "příměří", který je spravedlnosti vlastní, nutně musí být láska, aby člověk potvrdil, že je člověkem. Podmínky spravedlnosti musí být splněny proto, aby láska v co největší míře odhalila svou tvář. Když jsme rozebírali podobenství o marnotratném synu, všimli jsme si této úvahy: *ten, kdo odpouští, i ten, komu se odpouští*, se setkávají v jednom základním bodě, kterým je důstojnost člověka jako jeho přirozená hodnota. Ta se nikdy nemůže ztratit a její rozvinutí nebo znovunalezení je pak pramenem největší radosti.¹³²

¹²⁸ Srov. 1 Jan 2,16

¹²⁹ Mt 6,12

¹³⁰ Ef 4,2; srov. Gal 6,2

¹³¹ Mt 18,22

¹³² Srov. Lk 15,32

Právem tedy církev považuje za svou povinnost, za úkol svého poslání, *střežit opravdovost odpuštění* jak v životě a v jednání, tak i ve výchově a pastoraci. Střeží je tím, že uchová jeho zdroj, totiž tajemství Božího milosrdenství, zjevené v Ježíši Kristu.

Základem práce církve ve všech oblastech, o kterých mluví tak četné texty posledního koncilu a mnohasetletá zkušenost apoštolátu, není nic jiného než "čerpat z pramenů spásy"¹³³. Tím se vyznačuje mnohostranná činnost církve v životě jednotlivých křesťanů, jednotlivých společenství i celého Božího lidu. Její poslání se nemůže uskutečnit jinak než v duchu chudoby, ke které nás vybídl Pán slovem i příkladem: "Zadarmo jste dostali, zadarmo dávejte."¹³⁴ Na všech cestách života a služby církve se má v evangelijní chudobě služebníků a správců i celého lidu, který vydává svědectví o "velikých skutcích svého Pána", tím více ukázat Bůh, který je "nekonečně milosrdný".

¹³³ Srov. Iz 12,3

¹³⁴ Mt 10,8

VIII. KAPITOLA

Modlitba církve naší doby

Církev se dovolává Božího milosrdenství

15. Církev hlásá pravdu o Božím milosrdenství, která byla zjevena v ukřižovaném a zmrtvýchvstalém Kristu, a různými způsoby ji vyznává. Také se sama snaží prokazovat lidem milosrdenství prostřednictvím lidí. Chápe, že v tom je totiž nezbytná podmínka úsilí o "lepší", "lidštitší" svět, a to v současnosti i v budoucnosti. Avšak v žádné době, v žádném historickém období, a zvláště v době takového přelomu, jaký prožíváme dnes, nemůže církev zapomínat *na snažnou modlitbu*, dovolávající se Božího milosrdenství tváří v tvář tak mnohotvárným formám zla, které sužují a ohrožují lidský rod. To je základní právo i povinnost církve žijící v Ježíši Kristu. Její právo a povinnost ve vztahu k Bohu i k lidem. Čím více lidské svědomí, podléhající útokům světského myšlení, ztrácí smysl pro význam slova "milosrdenství", čím více se vzdaluje od Boha, a tedy i od tajemství milosrdenství, *tím více má církev právo i povinnost dovolávat se "s naléhavým voláním"*¹³⁵ Božího milosrdenství. Toto naléhavé volání se týká i církve naší doby, je zaměřeno k Bohu a dovolává se jeho milosrdenství, o němž s jistotou hlásá a vyznává, že se již ukázalo v ukřižovaném a zmrtvýchvstalém Kristu, tedy ve velikonočním tajemství. Toto tajemství v sobě obsahuje nejplnější projevení milosrdenství, totiž té lásky, která je silnější než smrt, silnější než hřích a jakékoliv zlo, lásky, která pozvedá člověka i z nejhlubších pádů a vysvobozuje ho i z největších nebezpečí.

Dnešní člověk cítí tato nebezpečí, která ho ohrožují. To, co bylo o této věci řečeno výše, je jen prosté nastínění problému. Současný člověk se často s velkou úzkostí ptá, jaké je řešení těch hroživých napětí, která se navršila ve světě a vytvořila mezi lidmi. A jestliže se již někdy *neodvažuje vyslovit slovo "milosrdenství"*, nebo již ve svém svědomí, zbaveném všeho náboženského, pro ně nenalézá odpovídající slovo, tím více *je třeba, aby církev toto slovo vyslovovala* nejen za sebe, ale za všechny lidi naší doby.

Proto je třeba, aby se vše, co jsme v tomto dokumentu řekli o milosrdenství, *proměnilo v horoucí modlitbu*, ve volání, které odpovídá potřebám člověka dnešního světa. Toto *volání ať je vyplněno celou pravdou o milosrdenství*, kterou tak bohatě vyjádřilo Písmo svaté i tradice a opravdový život z víry tolika generací lidu Božího. Dovolávejme se, stejně jako proroci, toho Boha, který nemůže nenávidět nic z toho, co stvořil¹³⁶, Boha, který je věrný sobě samému, svému otcovství i své lásce. A jako proroci vzývejme tu lásku, která má i mateřské rysy a stejně jako matka jde za každým svým dítětem, za každou ztracenou ovci, i kdyby těch poblouděných byly miliony, i kdyby ve světě převážila nepravost nad dobrem, i kdyby si lidstvo naší doby za své hříchy zasloužilo novou "potopu", jako si ji kdysi zasloužilo pokolení Noemovo. Utíkejme se k té otcovské lásce, kterou nám zjevil Kristus ve svém mesiášském poslání a kterou nejvíce vyjádřil ve svém kříži a zmrtvýchvstání.

¹³⁵ Srov. Žid 5,7

¹³⁶ Srov. Mdr 11,24; Ž 145(144),9; Gn 1,31

Utíkejme se k Bohu prostřednictvím Krista, pamětlivi slov Mariina *Magnificat*, která zdůrazňuje milosrdenství "od pokolení do pokolení". Vyprošujme Boží milosrdenství pro dnešní pokolení! Ať církev, která se po příkladu Marie také snaží být v Bohu matkou lidí, vyjadřuje touto prosbou svou mateřskou starost a zároveň důvěryplnou lásku, z níž se právě rodí nejhlubší potřeba modlitby.

Přednášejme tedy *své prosby vedeni vírou, nadějí a láskou*, které Kristus vložil do našich srdcí. Tento stav myslí je zároveň i láskou k Bohu, kterého od sebe dnešní člověk nejednou tak velice vzdálil, odcizil se mu, když mnoha způsoby vyjádřil, že je pro něj "zbytečný". To je tedy láska k Bohu, jehož urážku a odmítnutí současným člověkem hluboce pociťujeme a chceme volat spolu s Kristem na kříži: "Otče, odpusť jim, vždyť nevědí, co činí."¹³⁷ Současně je to i *láska k lidem*, a to bez výjimky a bez nejmenšího rozdílu: bez rozdílu ras, kultur, jazyků, světových názorů, bez dělení na přátele či nepřátele. Je to láska k lidem, která si přeje všechna opravdová dobra pro každého jednotlivce, pro každé jednotlivé lidské společenství či rodinu, pro každý národ a společenskou skupinu, pro mládež i dospělé, rodiče i staré a nemocné lidi, pro všechny bez výjimky. Je to láska nebo spíše starostlivá péče o to, aby se každému poskytlé pravé dobro a zapudilo a odstranilo veškeré zlo.

A pokud kdokoli ze současníků nesdílí víru a naději, která nám jako služebníkům Krista a správcům Božích tajemství¹³⁸ velí, abychom v této historické době snažně prosili o Boží milosrdenství pro celý lidský rod, ať pochopí alespoň *příčinu této naší starosti*. *Vede nás k ní láska k člověku* a všemu, co je lidské a co je podle mínění mnoha dnešních lidí ohroženo nesmírným nebezpečím. Kristovo tajemství, které nám odhaluje veliké povolání člověka, mne vedlo k tomu, abych v encyklice *Redemptor hominis* zdůraznil nesmírnou důstojnost člověka, a zároveň mne zavazuje, abych hlásal milosrdenství a milosrdnou Boží lásku, zjevenou ve stejném Kristově tajemství. Toto tajemství mne rovněž vybízí, abych se k tomuto milosrdenství obracel a vzýval je v dnešním obtížném a rozhodujícím období dějin církve a světa, kdy se již blížíme ke konci druhého tisíciletí.

Ve jménu Ježíše Krista ukřižovaného a zmrtevýchvstalého, v duchu jeho mesiášského poslání, které trvá v dějinách lidského rodu, *pozvedáme svůj hlas v prosbě*, aby se v tomto období dějin znovu projevila láska, která je v Otci, aby se skrze Syna a Ducha svatého ukázalo, že je přítomna v dnešním světě a že je silnější než každé zlo: silnější než hřích i smrt. Prosíme o to na přímluvu té, která nepřestává hlásat "milosrdenství od pokolení do pokolení", a také všech těch, na nichž se už dokonale vyplnila slova horského kázání: "Blahoslavení milosrdní, neboť oni dojdou milosrdenství."¹³⁹

Církev usiluje o splnění velkého úkolu, totiž uvést ve skutek 2. vatikánský koncil, v čemž můžeme právem spatřovat nový způsob sebeuskutečnění církve podle požadavků doby, ve které je nám dáno žít. Přitom musí být *církev* stále vedena vědomím, že v tomto díle *nesmí* žádným způsobem *zůstávat u sebe samé*. Jejím plným smyslem je totiž *zjevovat Boha*, toho Otce, který nám dovolil, abychom ho "viděli" v Kristu.¹⁴⁰ Ač se tomu lidské dějiny sebevícе vzpírají, ať je současná civilizace sebenejednotnější a popírání Boha ve světě lidí seberozšířenější, o to bližší musí být ono

¹³⁷ Lk 23,34

¹³⁸ Srov. 1 Kor 4,1

¹³⁹ Mt 5,7

¹⁴⁰ Srov. Jan 14,9

tajemství, které bylo od věčnosti skryto v Kristu a na němž má člověk skrze Krista v tomto čase skutečný podíl.

K tomu vám s láskou uděluji své apoštolské požehnání.

Dáno v Římě u Svatého Petra, dne 30. listopadu 1980,
o první neděli adventní, v třetím roce mého pontifikátu.

Papež Jan Pavel II.

SEZNAM ZKRATEK

BIBLICKÉ ZKRATKY

Knihy Starého zákona

Gn	1. kniha Mojžíšova
Ex	2. kniha Mojžíšova
Lv	3. kniha Mojžíšova
Nm	4. kniha Mojžíšova
Dt	5. kniha Mojžíšova
Joz	Knihy Jozue
Sd	Knihy Soudců
Rt	Knihy Rút
1 Sam	1. kniha Samuelova
2 Sam	2. kniha Samuelova
1 Král	1. kniha Královská
2 Král	2. kniha Královská
1 Kron	1. kniha Kronik
2 Kron	2. kniha Kronik
Ezd	Knihy Ezdrášova
Neh	Knihy Nehemiášova
Tob	Knihy Tobíáš
Jdt	Knihy Judit
Est	Knihy Ester
1 Mak	1. kniha Makabejská
2 Mak	2. kniha Makabejská
Job	Knihy Job
Ž	Knihy Žalmů
Př	Knihy Přísloví
Kaz	Knihy Kazatel
Pís	Píseň písní
Mdr	Knihy Moudrosti
Sir	Knihy Sirachovcova
Iz	Knihy proroka Izaiáše
Jer	Knihy proroka Jeremiáše
Pláč	Knihy Žalozpěvů
Bar	Knihy proroka Barucha
Ez	Knihy proroka Ezechiela
Dan	Knihy proroka Daniela
Oz	Knihy proroka Ozeáše
Jl	Knihy proroka Joela
Am	Knihy proroka Amosa
Abd	Knihy proroka Abdiáše
Jon	Knihy proroka Jonáše
Mich	Knihy proroka Micheáše
Nah	Knihy proroka Nahuma
Hab	Knihy proroka Habakuka
Sof	Knihy proroka Sofoniáše

Ag	Kniha proroka Aggea
Zach	Kniha proroka Zachariáše
Mal	Kniha proroka Malachiáše

Knihy Nového zákona

Mt	Evangelium podle Matouše
Mk	Evangelium podle Marka
Lk	Evangelium podle Lukáše
Jan	Evangelium podle Jana
Sk	Skutky apoštolů
Řím	List svatého apoštola Pavla Římanům
1 Kor	1. list svatého apoštola Pavla Korint'anům
2 Kor	2. list svatého apoštola Pavla Korint'anům
Gal	List svatého apoštola Pavla Galat'anům
Ef	List svatého apoštola Pavla Efesanům
Flp	List svatého apoštola Pavla Filipanům
Kol	List svatého apoštola Pavla Kolosanům
1 Sol	1. list svatého apoštola Pavla Soluňanům
2 Sol	2. list svatého apoštola Pavla Soluňanům
1 Tim	1. list svatého apoštola Pavla Timotejovi
2 Tim	2. list svatého apoštola Pavla Timotejovi
Tit	List svatého apoštola Pavla Titovi
Flm	List svatého apoštola Pavla Filemonovi
Žid	List Židům
Jak	List svatého apoštola Jakuba
1 Petr	1. list svatého apoštola Petra
2 Petr	2. list svatého apoštola Petra
1 Jan	1. list svatého apoštola Jana
2 Jan	2. list svatého apoštola Jana
3 Jan	3. list svatého apoštola Jana
Jud	List svatého apoštola Judy
Zj	Kniha Zjevení svatého apoštola Jana

ZKRATKY DOKUMENTŮ 2. VATIKÁNSKÉHO KONCILU

AA	Dekret o apoštolátu laiků <i>Apostolicam actuositatem</i>
AG	Dekret o misijní činnosti církve <i>Ad gentes</i>
ChD	Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi <i>Christus Dominus</i>
DH	Prohlášení o náboženské svobodě <i>Dignitatis humanae</i>
DV	Věřoučná konstituce o Božím zjevení <i>Dei Verbum</i>
GE	Prohlášení o křesťanské výchově <i>Gravissimum educationis</i>
GS	Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě <i>Gaudium et spes</i>
IM	Dekret o hromadných sdělovacích prostředcích <i>Inter mirifica</i>
LG	Věřoučná konstituce o církvi <i>Lumen gentium</i>
PC	Dekret o přizpůsobené obnově řeholního života <i>Perfectae caritatis</i>
NAe	Prohlášení o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím <i>Nostra aetate</i>
OE	Dekret o katolických východních církvích <i>Orientalium ecclesiarum</i>
OT	Dekret o výchově ke kněžství <i>Optatam totius</i>
PO	Dekret o službě a životě kněží <i>Presbyterorum ordinis</i>

SC Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum concilium*
UR Dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio*

JINÉ ZKRATKY

CCEO Corpus canonum Ecclesiarum Orientalium
CCL Corpus Christianorum Latinorum
CIC Codex iuris canonici - Kodex kanonického práva, Praha, Zvon 1994
CSCO Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Paris 1903
CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien 1866
DS Denzinger–Schönmetzer, Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum, Freiburg i. Breisgau 1976
LXX Septuaginta, řecký překlad
PG Patrologia Graeca, vyd. J.P.Migne, Paris 1857-1866
PL Patrologia Latina, vyd. J.P.Migne Paris 1878-1890
PLS Patrologiae Latinae Supplementum

DIVES IN MISERICORDIA

Encyklika Jana Pavla II.
O BOŽÍM MILOSRDENSTVÍ
z 30. listopadu 1980

Z latinského originálu přeložily Terezie Brichtová, OP
a Markéta Koronthályová

Návrh obálky a grafická úprava Josef Karhan

Vydal Zvon, české katolické nakladatelství

a vydavatelství, spol. s r. o.,

Praha 6, Thákurova 3 v roce 1996

jako svou 177. publikaci

Odpovědná redaktorka Ivana Albrechtová

Technický redaktor Ondřej Kramoliš

1. vydání

Sazba Pavel Vodička - Petit

Tisk EKON Jihlava

2,73 AA

Doporučená cena 31 Kč